

BELLE TEN

Cilt: LXXXI

NİSAN 2017

Sayı: 290

İLK TUNÇ ÇAĞI'NDA BATI ANADOLU'DA
ÜÇ AYAKLI MUTFAK KABININ YAYILIMI VE GELİŞİMİ*

DENİZ SARI**-FADİME ARSLAN***

Giriş

Doğadaki diğer canlılardan farklı olarak insan düşünme yetisine sahiptir ve bu sayede kendini geliştirebilmiştir. Gelişimini hala sürdüren insanoğlu Alt Paleolitik Dönem'de yani günümüzden yaklaşık 1.5 milyon yıl önce ateşi kontrol altına almış ve böylelikle hayatına birçok yenilik katmıştır¹. Bunlardan en önemlisi pişirmedir. Tüketilecek gıdanın pişirilebilmesiyle gıdalardan daha verimli yararlanılmaya başlanmıştır; dolayısıyla yenilebilecek ürün sayısı artmıştır. İlk pişirme denemeleri muhtemelen kuru kızartma yöntemi ile çıplak ateşte yapılmaktaydı; daha sonra ise gıdalar, közleşmiş ateş üzerinde pişirilmeye başlanmış olmalıdır (Lev.1a). Ardından, pişirilen gıdanın üzerinde kalan is tadından kurtulmak için, ateşte ısıtılmış taşların üzerinde pişirme yapılarak yeni bir teknik daha geliştirilmiş olmalıdır²(Lev.1c). Ayrıca kil topraklarının ısıtılarak sepet veya tahta kaplarda tahıl-

* Bu makale, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı'nda, Fadime ARSLAN tarafından, Yard. Doç. Dr. Deniz SARI danışmanlığında tamamlanmış olan Yüksek Lisans tezine dayanmaktadır.

** Yrd. Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Bilecik/TÜRKİYE, deniz.sari@bilecik.edu.tr

*** Doktora Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü, Denizli/TÜRKİYE, f.arslan.480@yandex.com

¹ Afrika'da yer alan Turkana Gölü'nün doğusunda ele geçirilen Oldowan aletler üzerinde ateş izlerine rastlanmıştır; ayrıca yine hayvan kemikleri ile beraber yanık toprak izleri ve ocak olabilecek bazı taşlar ele geçirilmiştir (bkz. Güven Arsebük, *İnsan ve Evrim*, Ege Yayınları, İstanbul 1995, ss.60-61).

² Mehmet Yılmaz, "Başlangıcından İlk Tunç Çağı Sonuna Kadar Anadolu'da Pişirme

ların kavrulması da benzer bir teknik olarak bilinmektedir. Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'e geldiğinde ise pişmiş toprak kap üretimi başlamış ve dolayısıyla üretilen kap içinde pişirme yapılabilmiştir. Pişmiş toprak kaplar sayesinde besinler ilk olarak haşlanarak tüketilmiş, daha sonradan yemek çeşitliliği artmaya başlamış olmalıdır.

İlk Tunç Çağı'nda Pişirme ve Gereçleri

Ateşin kontrol altına alınmasına paralel olarak kullanılmaya başlanan ocak ve sonrasında fırının da kullanım alanına göre biçimleri geliştirilmiştir. Belli alanlarda ateşin bulunması ısınma, aydınlanma ve yiyecek pişirme açısından her zaman önemli olmuştur. Mekân içlerinde, genellikle mekân ortasında bulunan ocaklarda muhtemelen odun kömürü kullanılarak yanan ateşe ve ocak tipine göre pişirme yapılacak olan kap yerleştirilmiştir. Kabın ısıdan dengeli faydalanması ve düşmesi için, oturtulduğu alanın da dengeli olması gerekmektedir. Bu denge, ocakla bağlantılı kısımlar ya da kaba uygun olarak yerleştirilmiş taş veya pişmiş toprak ayaklar yardımıyla sağlanabilir (Lev.1b). İlk Tunç Çağı'na kadar benzer yöntemlerle pişirme yapılmış olmalıdır.

Ocak Ayakları :

İç Batı Anadolu'da İlk Tunç Çağı I ve II'de üç ayakların kullanımına kadar ağırlıklı olarak ocak ayakları yardımıyla pişirme yapılmıştır (Lev.1d-g). Başlıca ocak ayağı kullanılan yerleşimler Küllüoba, Keçiçayırı, Demircihüyük, Karaoğlan Mevkii, Kusura ve Karataş-Semayük'tür³. Karataş-Semayük'teki örnekler İç Batı Anadolu'daki ocak ayaklarından farklı tiptedir. İç Batı Anadolu'da görülen ocak ayaklarının kullanımı İlk Tunç Çağı II'nin son evresinde üç ayakların kullanımıyla azalmıştır. Eş boyutta üç ocak ayağının yerleştirilmesiyle düz veya yuvarlak dipli kaplar ocak ayaklarının üst kısmına oturtulabilir ve bu sayede pişirme işlemi ko-

Geleneği", *Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Çanakkale* (2012), ss. 11-13.

³ Küllüoba için bkz. Beyül Öner, "Küllüoba Höyüğü Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Küçük Buluntuları (Yontmataş Aletler ve Metal Eserler Hariç)", *Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi Bilim Dalı, İstanbul* (2009), res.15, Demircihüyük için bkz. Ayşe Baykal Secher, Julia Obladen Kauder, Demircihüyük IV, Mainz (1996), taf. 99-101, Karaoğlan Mevkii için bkz. Ahmet Topbaş, Turan Efe ve Ahmet İlaslı, "Salvage Excavations of The Afyon Archaeology Museum, Part 2: The Settlement of Karaoğlan Mevkii and The Early Bronze Age Cemetery of Kaklık Mevkii", *Anatolia Antiqua* VI, Paris, 1998, fig.67.166, Kusura için bkz. Winifred Lamb, "Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar I", *Archaeologia* 86, Oxford, 1937, fig.19.3, Karataş Semayük için bkz. Jayne L. Warner, *Elmalı Karataş II*, BRYN MAWR, PA., 1994, pl.196c.309U.

laylıkla yapılabilir (Lev.1e-g). Ancak birden fazla malzemenin pişirme için kullanılması her zaman uyum ve denge sağlamaz; bunun fark edilmesiyle zamanla ocak ayaklarının yanı sıra üç ayaklı mutfak kaplarının kullanımı tercih edilmiş olmalıdır. İlk Tunç Çağı'nın başıyla, Batı Anadolu'nun sahil kesimi ve Güneybatı Anadolu'da ilk kez üç ayaklı mutfak kabı kullanımına rastlanmıştır. İç Kuzeybatı Anadolu'da ise bu kap biçimi ancak İlk Tunç Çağı II'nin sonlarına doğru kullanılmaya başlanmıştır. İlk Tunç Çağı III sonunda azalarak devam eden üç ayaklı mutfak kabının kullanımı Orta Tunç Çağı'nda büyük olasılıkla pişirme geleneklerindeki farklılıklara bağlı olarak yok denecek kadar az hale gelmiştir.

Ayaklar:

Ayak bir kabı veya kutuyu bulunacağı seviyeden daha yukarıda olması için ya da estetik açıdan göze hoş geldiğinden kullanılmış olmalıdır. Küresel gövdeli bir kap için üç, köşeli bir kap/kutu için ise dört ayak denge açısından en ideal sayılardır, günümüzden de bunlara birçok alandan örnek verilebilir. Ayakların kullanımına dair ilk örnekler ayaklı taş kaplardır. Bu kapların günlük kullanım veya kültürel nitelikli olarak üretildikleri düşünülmektedir. Güneybatı Anadolu'daki Hacılar yerleşiminden ele geçen Neolitik Çağ ayaklı taş kapları örnek verilebilir⁴. Pişmiş toprak kap üretimine yeni geçilen bu dönemde taş kapların kullanımı bir anda bırakılmamıştır ve benzer tipte taş kapları az da olsa her dönem görebilmek mümkündür. Ayak kullanımı da unutulmamış; her dönem farklı işlevlerde ayaklı kaplar üretilmiştir. Orta Kalkolitik Çağ'da, Aşağı Pınar yerleşiminden kült masası olarak adlandırılan üç ayaklı bir obje bulunmuştur⁵. Benzer bir obje ise her ne kadar farklı bir döneme ait olsa da Arkaik Çağ'da Sardis'te mutfak olduğu düşünülen bir mekândan ele geçmiştir⁶. Orta Kalkolitik ve Arkaik Çağ'daki bu görünüm benzerliği ayak kavramının ve uygulama biçiminin devamlılığını göstermektedir. Esasen başından günümüze dek, çeşitli hammadde, biçim ve işlevlerde gördüğümüz üç ayak eklentisinin kullanımı her zaman söz konusu olmuştur⁷.

⁴ James Mellaart, *Hacilar I-II*, Edinburg 1970, s. 168: Lev.IIb-c, V-VIa.

⁵ Mehmet Özdoğan, Hermann Parzinger ve Necmi Karul, "Kırkarelî Höyüğü 1995 Yılı Kazısı", *KST* XVIII/I, (1996), res. 19.

⁶ Crawford H. Greenewalt, "Sardis: Archaeological Research and Conservation Projects in 2006", *KST* XXIX/III,(2007), s. 386: fig.14.

⁷ Örneğin; Kıbrıs müzesinden tunç bir üç ayak Geç Tunç Çağı'na tarihlendirilmiştir. Üzerine küresel gövdeli bir kap oturabilir ancak üzerine tahta veya mermerden dairesel biçimde bir levha oturtularak sehpa gibi kullanılmış olması daha muhtemeldir, çünkü görünüm itibarıyla günümüz sehpa larını andırmaktadır (bkz. Kyriakos Nicolaou, "Archaeological News from Cyprus, 1970", *AJA* Vol.76/3, (1972), s. 311: fig.6). Demir Çağı'nda, Gordion'da Tümülüs III çanak çömlek buluntuları

İlk Tunç Çağı üç ayaklı mutfak kapları da aslında Neolitik Çağ'dan beri bilinen ve kullanılan ayakların pişirme kabına uygulanmış halidir. Ayrıca İlk Tunç Çağı'nda ayak sadece mutfak kaplarında değil testi, çanak, boyunlu çömlek, libasyon kabı gibi diğer çoğu kap biçiminde karşılaşılabildiğimiz bir uygulamadır.

Üç Ayaklı Mutfak Kapları

Üç ayaklı mutfak kabı; küresel gövdeli bir çömlek ve çömleğin gövdesine simetrik olarak yerleştirilmiş üç adet ayaktan oluşmaktadır. Genellikle iri taneli hamurdan şekillendirilmiş büyük boyutlu kaplardır ve özensiz yüzeyleri pişirilmeden önce hafifçe düzeltilmiştir. Kullanım esnasında ocakta yanan ateş veya közle doğrudan temas ettikleri için yüzeylerinde is ve yanık izlerine rastlamak mümkündür. Gövdelerinde kabı taşımaya yardımcı kulp veya tutamaklara sıkça rastlanılır (Lev.1g). Üç ayaklı mutfak kabı özellikle sıvı gıdaları pişirmek için oldukça uygundur ve bazı örneklerin ağız kenarı kapak kullanımına elverişlidir; hatta *in situ* halde bulunmuş kapaklı örnek de vardır⁸. Genellikle bir veya iki adet buhar deliği bulunan kubbeli kapakların üzerinde yanık veya is izlerine rastlanması, ayrıca İlk Tunç Çağı'ndaki diğer pişirme kaplarının ağız çaplarının bu kapaklara göre oldukça büyük olması kubbeli kapakların daha çok üç ayaklı mutfak kaplarıyla birlikte kullanıldığı fikrini desteklemektedir (Lev.3h-i). Ayrıca yerleşmelerde bazen rastladığımız yanık ve is izi bulunan tabakların da gerektiğinde kapak olarak kullanıldığı bilinmektedir. Pişirme kaplarının ateşten faydalanması için yanan ateşten daha yüksekte olması gerekmektedir. Pişirme kabına uygun yapılmış bir ocak, ocak ayağı veya taş gibi malzemelerle bu mümkündür; fakat olası bir denge kaybında kabın düşme ihtimali yüksektir ve birden fazla parçayla pişirme yapmak zordur. Üç ayaklı mutfak kabı ise denge problemi oluşturmaz, oturtulduğu yer engebeli bile olsa kap ayakta kalabilir ve kolaylıkla düşmez. Ayak kısımlarının birleştiği yer

---

arasında bir adet çanak ve altında üç ayağı bulunmuştur (bkz. Gustav Körte ve Alfred Körte, *Gordion, Ergebnisse Der Ausgrabung im Jahre 1900*, Archaeologischen Institut, Berlin 1904, s. 67; Abb.42). Arkaik Çağ'da ise bronzdan yapılmış üç ayaklı kazanlar mevcuttur. Söz konusu kazanlar büyük boyutta özenle yapılmış, sunu kabı veya yarışma ödülü için hazırlanmışlardır (bkz. J.N. Coldstream, *Geometric Greece 900-700BC*, II. Baskı, London and New York 2003, ss. 315-319; fig. 106). Bizans döneminde ise tunç üç ayak, üç ayaklı buhurdanlık gibi çeşitli örnekler karşımıza çıkmaktadır (üç ayak için bkz. David G. Mitten, "Excavations at Sardis 1968", *Türk Arkeoloji Dergisi XVII/1* TTK Basımevi, Ankara, 1969, fig.8; buhurdanlık için bkz. M. Metin Gökçay, "Yenikapı Kazıları/Metro-Marmaray Projesi", *İdol Arkeologlar Derneği Dergisi*, (2007), res.25). Yaklaşık olarak 1880'li yıllara ait üç ayaklı pişmiş topraktan bir kandilde günümüze en yakın örneklerden birini temsil etmektedir (bkz. Kılıç İ. Kökten, "Kuzeybatı Anadolu'nun Tarih Öncesi Hakkında Yeni Gözlemler", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 3/9, (1951), Lev.3.c). Buhurdanlık ve kandil örneğinde ateşin bu sefer kabın içinde yanıyor olması üç ayakların ateşle bağlantısının devam ettiğini akla getirir.

⁸ L. Bernabo Brea, *Poliochni I*, Roma 1964, Tav. CLVII b-c.

hariç kabın dibinin tamamı ateşe doğrudan temas edebilir; bu da pişirmede zaman kazandırır. Ayrıca ayak uçlarının oldukça ince olduğu örnekler zemine çivi gibi sabitlenmiş ve hareket etmemesi sağlanmış olmalıdır. Limni Adası'nda yer alan Poliochni'deki örneklerle ilişkin yapılan yorumlarda üç ayaklı mutfak kaplarının uzun süreli pişirmelere elverişli olduğu belirtilmektedir⁹. Denge kaybı, ısı kaybı gibi sorunlar olmadığı için rahatlıkla uzun süreli pişirimler yapılabilir ve bu sayede pişirilen besinden istenen verim ve lezzet sağlanabilir.

Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'ne tarihlendirilen tüme yakın kaplar veya ayak parçaları azda olsa mevcuttur. Bunlardan; Geç Kalkolitik Çağı'a tarihlendirilmiş bir ayak parçası; Bilecik'te yer alan Demirköy yerleşiminden (Lev.14b)¹⁰, İlk Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'ne tarihlendirilen tüme yakın bir mutfak kabı ve bir ayak parçası; Afyon'da yer alan Kaklık Mevkii'nden (Lev.6a, Lev.13b)¹¹ ve dört adet ayak parçası ise Çanakkale'de yer alan Kumtepe'den (Lev.13a, Lev.14c-d)¹² bilinmektedir. Her ne kadar coğrafi olarak uzak bir bölge olsa da, Doğu Akdeniz kıyılarında da Kalkolitik Çağ'da üç ayaklı mutfak kaplarının varlığı bilinmektedir¹³. Erken örnekleri olmasına karşın üç ayaklı mutfak kaplarının tam anlamıyla pişirme kabı olarak benimsenip kullanılması İlk Tunç Çağı I'e denk gelir.

Bugüne kadar yapılan kazılar doğrultusunda; Üç ayaklı mutfak kapları, İlk Tunç Çağı'nın başında Batı Anadolu'nun sahil kesiminde ve Doğu Ege Adalarında tam anlamıyla kullanılmaya başlanmış ve dönem boyunca kullanımı artarak devam etmiştir. Güneybatı Anadolu'da ve Büyük Menderes-Yukarı Porsuk Havzaları boyunca yayılım alanı bulan 'Beycesultan İlk Tunç Çağı I Kültür Bölgesi'nde de İlk Tunç Çağı I ile birlikte görülmeye başlayan söz konusu kaplar, İç Kuzeybatı Anadolu'da ise ancak İlk Tunç Çağı II'nin sonlarında kullanılmaya başlamıştır.

⁹ Massimo Cultraro, "Food Preparation and Consumption in the Early Bronze Age of the Northern Aegean: Evidence from Poliochni, Lemnos", *Gianpaolo Graziadio, Riccardo Guglielmino, Valeria Lenuzza ve Salvatore Vitale* (ed.); *Studies in Mediterranean Archaeology for Mario Benzi, Bar International Series 2460*, (2013), s. 109.

¹⁰ Turan Efe, "1990 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", *AST IX*, (1991), s. 568 res.15.10.

¹¹ Efe, İlaşlı ve Topbaş, a.g.m, s. 385: fig.24/79-80.

¹² Jerome W. Sperling, "Kum Tepe in the Troad: Trial Excavation, 1934", *Hesperia*, Vol. 45, No. 4, (1976), s. 337: fig.18/558; Manfred Korfmann, Çiğdem Girgin, Çiğdem Morçöl, ve Sinan Kılıç, "Kumtepe 1993 Bericht über die Rettungsgrabungen", *Studia Troica V*, Mainz Am Rhein, (1995), Abb.33/18; Abb.34.8; Abb.39/7.

¹³ Doğu Akdeniz Byblos için bkz. Gassia Artin, "The Necropolis and Dwellings of Byblos during the Chalcolithic Period: New Interpretations", *Near Eastern Archaeology*73:2-3, (2010), fig.16.

Mal ve Yüzey Özellikleri

Üç ayaklı mutfak kabı; iri taneli hamurdan kabaca şekillendirilmiş ve genelde yüzeyleri özensiz yapılmış pişirme kaplarıdır. Çoğunlukla hamur renginde sulandırılmış kil ile düzeltilen yüzeylerinde, zaman zaman açkıya rastlamak mümkündür. Genel olarak bu kap biçiminde taşçık, kavkı, mika ve şamot katkı ender olarak da saman katkıya rastlanır. Mevcut veriler ışığında üç ayaklı mutfak kapları yalın ve astarlı mal olmak üzere iki mal grubu altında değerlendirilebilir. Yalın mal astarlı maldan sayıca biraz daha fazladır. Siyah ve gri tonlarında hamur özü her iki mal grubunda da oldukça fazla karşımıza çıkmaktadır (Lev.16).

Yalın Mal:

Yalın malda üç ayaklı mutfak kaplarının yüzeyleri hamur renginde bırakılmış veya sulandırılmış kil ile kabaca düzeltilmiştir. Açıklama astarlı mallara nazaran daha fazladır. Yalın mal en çok Batı Anadolu'nun sahil kesiminde kullanılmıştır. Özellikle Poliochni ve Troya yerleşimlerinde astar yok denecek kadar az uygulanmıştır. Hamur rengi bakımından geniş bir yelpaze karşımıza çıkar. Hamur renkleri kabaca gruplandırılmıştır; kahverengi, kırmızimsı-kahverengi, kırmızı ve açık kahverengi tonları yoğun olarak kullanılmıştır. Ara renkler, devetüyü, bej, siyah ve gri renkleri ise az tercih edilmiştir. Gri ve devetüyü hamur renkleri astarlı maldan farklı olarak sadece yalın malda karşımıza çıkar. Koyu kahverengi, siyah ve gri tonları daha çok İlk Tunç Çağ'ın başında yaygınken, her dönem karşılaştığımız kırmızı ve kırmızı tonlarının kullanımı İlk Tunç Çağı boyunca giderek artmıştır.

Astarlı Mal:

Astarlı malda ise, üç ayaklı mutfak kaplarının yüzeyleri hamur rengine yakın bir tonda kabaca astarlanmıştır. Astarlı malların en yoğun temsil edildiği bölge Göller Bölgesidir; burada astar genellikle pul pul dökülmektedir. Kabaca gruplandırılan astar renklerinde en çok kırmızı tercih edilirken; kahverengi, açık kırmızı ve kırmızimsı kahverengi renklerinin kullanımı da yoğun olarak karşımıza çıkar. Ara renkler, bej, siyah ve gri renkleri ise en az oranlara sahip renklerdir. Çok büyük bir fark olmamakla beraber astar uygulamasında İlk Tunç Çağı II ile birlikte artış söz konusudur.

Bezeme:

Bu kapların yüzeylerinde bezeme az olmakla birlikte daha çok astarlı malda oluk ve yiv bezeme karşımıza çıkar. Ağız kenarı altında, kulbun simetrisinde ya da kabın ortasında boynuz, memecik, nokta, kurtçuk veya kaş biçiminde kabart-

ma bezeme yaygındır (Lev.6c-g, Lev.8d,f,h, Lev.9f, Lev.10c-f, Lev.11a,c, Lev.12d-f). Ağız kenarının üzerine yerleştirilen memecik biçiminde kabartma bezeme Batı Anadolu'nun sahil kesiminde kullanılmıştır (Lev.7a-b). Ayak ya da kulp üzerinde çoğunlukla oluk ve yiv bezemeye rastlanır. Bunların biçimsel olarak birçok çeşitlenmesi olup, en yaygın olanları birbirine paralel yaprak veya çizi biçiminde bezemelerken (Lev.8c, Lev.11c, Lev.12b,c, Lev.13g-j, l,o, Lev.14e,n, Lev.15a, d-g,k), yiv bezemede zikzak motifi, dalgalı hat ve birbirini çapraz kesen çizgiler de kullanılmıştır (Lev.13e-f, k,m, Lev.14c). Bezemenin çoğunlukla Güneybatı Anadolu'da kullanıldığı görülürken az da olsa diğer bölgelerde de bu uygulamaya rastlanır.

Biçim Özellikleri

Ağız kenarı ve gövde özelliklerine göre Batı Anadolu'da; Yükselen Ağızlılar (A), Basit Ağız Kenarlı Küresel Gövdeliler (B) ve Dışa Dönük Ağız Kenarlı/S Profililer (C) olmak üzere üç farklı üç ayaklı mutfak kabı biçimi söz konusudur ve bunlar ayak tiplerine (Lev.4) göre kendi içlerinde alt gruplara ayrılmaktadır.

Yükselen Ağızlılar (A): Genellikle bir dikey kulpludur ve kulbun simetrisinde ağız kenarı hafif yükselmektedir. Bu biçimdeki örneklerde ağız kenarının yükselmesinden dolayı gövdede deformasyon gözlemlenir. En erken örnek İlk Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'ne tarihlendirilirken en geç örnekler İlk Tunç Çağı II'ye tarihlendirilmiştir.

A1 Tipi: Yükselen Ağızlı Uca Doğru İncelen Ayaklılar: En erken üç ayaklı mutfak kabı parçası Kakkık Mevkii'nden olup İlk Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'ne tarihlendirilmiştir (Lev.6a)¹⁴. İlk Tunç Çağı I'e ait Liman Tepe yerleşiminden bir örnek olup söz konusu kap küçük boyutludur ve kabin ayakları da kısadır (Lev.6b)¹⁵. En geç örnekler İlk Tunç Çağı II'ye ait olup Beycesultan ve Aphrodisias yerleşimlerindenidir. Beycesultan'dan iki örnek vardır ve bunlardan bir tanesinin dikey kulbu üzerinde derin oluklara rastlanır, ayrıca gövde üzerinde dikey bir tutamak mevcuttur (Lev.6c)¹⁶. Aphrodisias'ta bir örnekle bilinen bu tipe ait kapta ayak ince ve uzundur (Lev. 6d)¹⁷.

A2 Tipi: Yükselen Ağızlı Ucu Küt Ayaklılar: Bir dikey şerit kulba sahiptirler ve kulbun simetrisinde ağız kenarı hafif yükselmektedir. Kulbun simetrisinde ve gövde

¹⁴ Efe, İlaşlı ve Topbaş, a.g.m., s. 385:fig.24/79.

¹⁵ Vasıf Şahoğlu, "Liman Tepe Erken Tunç Çağı Seramiğinin Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi", *Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı*, Ankara, 2002, s. 179: Lev. 19b.

¹⁶ Seton Lloyd ve James Mellaart, *Beycesultan Vol. I*, London 1962, s. 183: fig.42/5.

¹⁷ Martha Sharp Joukowsky, *Prehistoric Aphrodisias I*, Belgium 1986, fig.1403.I.

üzerinde memecik ya da kurtçuk biçiminde kabartma bezemelere rastlanır. Ayaklar uzun ve neredeyse köşeleri yuvarlatılmış dörtgen kesitlidir. Bu tipe ait toplamda beş örnek olup hepsi Kula Bölgesi Menye Köyüne aittir (Lev.6e)¹⁸. Biçim, görünüş ve hamur özellikleri açısından benzer olan bu örnekler söz konusu bölgeye has olmalıdır. Bu gruba ait örnekler kazı buluntusu değildir; yakın yerleşimlerdeki örneklerle yapılan karşılaştırmalar sonucu İlk Tunç Çağı II'ye tarihlendirilmiştir.

A2 Tipi: Yükselen Ağzlı Uç Kısmı Konik/Çan Biçimli Ayakkılar: A2 Tipinin içinde kabul edebileceğimiz bu tipteki örnekler bir dikey şerit kulba sahiptir ve kulbun simetriğinde ağız kenarı hafif yükselmektedir. Gövde üzerinde memecik biçiminde kabartma bezemelere rastlanır ve ayaklar uzundur. Bu tipe ait iki örnek olup Menye Köyü örneğinde ayakta derin dikey girintiye (Lev.6f)¹⁹, Çeşme Boyalık örneğinde ise ayakta derin yatay girintiye rastlanır (Lev.6g)²⁰. Yapılan karşılaştırmalar sonucu ikisinin döneminin de İlk Tunç Çağı II olduğu düşünülmektedir.

Basit Ağız Kenarlı Küresel Gövdeliler (B): Genelde bir dikey kulplu veya gövde üzerinde karşılıklı bir/iki tutamağa sahiptir. İlk Tunç Çağı ve sonrasında çift kulplu veya at nalı tutamaklı çeşitlemelere de rastlanır. Kulpsuz örnek azdır. Batı Anadolu'nun sahil kesimi bu tipin en yaygın olduğu bölgedir. Bütün Poliochni üç ayaklı mutfak kapları basit ağız kenarlı olup ayaklar cepheden köşeli görülmektedir ve buradaki kaplar biçim olarak da sert hatlara sahiptir. İç Batı Anadolu'da da benzer uygulama İlk Tunç Çağı IIIb'de vardır ancak bu örneklerde ayaklar, Poliochni'dekiler kadar keskin değildir. Bu tip en erken İlk Tunç Çağı I'de görülürken İlk Tunç Çağı IIIb'ye kadar kesintisiz kullanılmıştır.

B1 Tipi: Basit Ağız Kenarlı Küresel Gövdeli Uca Doğru İncelen Ayakkılar: Batı Anadolu'nun sahil kesimi İTÇ başından itibaren bu tipin en yaygın kullanıldığı bölgedir. Troya'da İlk Tunç Çağı I ile kullanılmaya başlanan üç ayaklı mutfak kaplarında, bir dikey kulp olup ağız kenarı üzerinde memecik biçiminde kabartma bezemelere sıkça rastlanır (Lev.7a)²¹. Diğer yerleşmelerde de olduğu gibi karşılıklı iki dikey kulp-tutamaklı kaplar İlk Tunç Çağı II ile birlikte görülmeye başlanır (Lev.8b)²².

¹⁸ Oğuz Bostancı, Neyir Bostancı (Kolankaya), Ulaş Deniz ve Umay Oğuzhanoglu, "Erken Tunç Çağı Anadolu Ticaret Ağına Yeni Bir Katkı: Kula Bölgesinden Bir Grup Erken Tunç Çağı Seramiği", *Anadolu Medeniyeleri Müzesi 2005 Yılı*, Ankara 2006, s. 232; Lev. II-V.

¹⁹ Bostancı, Bostancı, Deniz ve Oğuzhanoglu, a.g.m., s. 232; Lev.I.1.

²⁰ Vasif Şahoğlu, Hüseyin Vural ve Emrullah Karaturgut, "Çeşme Boyalık Erken Tunç Çağı Mezarlığı", *AST XXVI/1*, (2008), çiz.3.

²¹ Carl W. Blegen, John L. Caskey ve Marion Rawson, *Troy Volume I*, Princeton, 1950, fig.233.37.1138.

²² Blegen, Caskey ve Rawson, a.g.e., s. 308; fig.406-36.1151.

Thermi İlk Tunç Çağı I'e tarihlendirilen bir örnek küçük boyutlu olup Troya'dakiler gibi dikey kulpludur ve ağız kenarı üzerinde memecik biçiminde kabartma bezemeler vardır (Lev.7b)²³. Poliochni'de İlk Tunç Çağı I'den İlk Tunç Çağı III'ün ortalarına kadar bu tip yoğun olarak kullanılmıştır. İlk Tunç Çağı I'de çoğu dikey kulpluyken az da olsa ip delikli tutamaklı örneklerde vardır (Lev.7c-d)²⁴. İlk Tunç Çağı II ile birlikte karşılıklı iki tutamak-kulp kullanımı yaygınlaşır (Lev.7e-f, Lev.8g, Lev.9a)²⁵. Yeni Bademli Höyük'ten İlk Tunç Çağı II'ye tarihlendirilen üç adet üç ayaklı mutfak kabı bir dikey kulpludur ve bunlar Troya örneklerini andırır (Lev.8a)²⁶. Liman Tepe'de Batı Anadolu'nun sahil kesimindeki diğer yerleşmelerden farklı olarak daha çok dışa dönük ağız kenarlı mutfak kapları vardır. Basit ağız kenarlı bir örnek olup bu da hafif boyunludur (Lev.9c)²⁷. İç Batı Anadolu'dan da örnekler vardır. Demircihüyük'te İlk Tunç Çağı II'de (Q evresinde) kullanılmaya başlanan üç ayaklı mutfak kaplarında mezarlık alanından üç adet tüme yakın örnek bulunmuştur. Bu örnekler basit ağız kenarlı olup at nalı biçimli tutamak, karşılıklı iki tutamak, bir dikey kulp ve iki yatay tutamaklıdır (Lev.8c-d)²⁸. Bu tipin diğer örneklerinden farklı olarak Demircihüyük'te bir kabin ayak üzerinde oluk bezeme vardır (Lev.8c). Karaoğlan Mevkii'nden İlk Tunç Çağı II'ye tarihlendirilen bir üç ayaklı mutfak kabı parçasında kap, karşılıklı iki kulplu olarak tamamlanmıştır (Lev.8e)²⁹. Külliüba'dan İlk Tunç Çağı III'e tarihlendirilen bir örnekte bir dikey kulp ve karşılıklı iki yatay kulba rastlanır (Lev.8h). İlk Tunç Çağı IIIb'ye tarihlendirilen bir mutfak kabı ise yatay kulplu olup bu kabin ayakları cepheden hafif köşeli görünümündedir ve oldukça hantaldır (Lev.9d). Kaklık Mevkii'nden İlk Tunç Çağı IIIb'ye tarihlendirilen bir üç ayaklı mutfak kabı karşılıklı dört dikey kulplu oluşuyla diğer örneklerden ayrılır (Lev.9b)³⁰. Güneybatı Anadolu'da ise sadece Beycesultan yerleşiminden bir basit ağız kenarlı örnek olup bu kap bir dikey

²³ Winifred Lamb, *Excavations at Thermi in Lesbos*, Cambridge, 1936a, s. 125; pl. IX, XXXV-210.

²⁴ Brea, *Poliochni I*, Tav.LXXII.a; Tav.LXXI.a.

²⁵ Brea, *Poliochni I*, Tav.CLIV.c, Tav.CLVII.e; Tav.CCXIX.d; L. Bernabo Brea, *Poliochni II*, Roma 1976, Tav.CCXIXa.

²⁶ Halime Hüryılmaz, "Gökçeada-Yenibademli Höyük 2008 Yılı Kazıları", *KSTXXXI/III*, (2009), res.8.3.

²⁷ Şahoğlu, "Liman Tepe Erken Tunç Çağı Seramiğinin Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi", s. 253; Lev.62.b; Hayat Erkanal ve Sevinç Günel, "1994 Liman Tepe Kazıları", *KST XVII/I*, (1995), ss. 311-325.

²⁸ Jürgen Secher, *Die Bronzezeitliche Necropole Von Demircihüyük-Sarket*, Tübingen 2000, s. 84; Abb.27b; 109: Abb.43a.

²⁹ Topbaş, Efe ve İlaşlı, a.g.m., s. 61: fig.48.86.

³⁰ Topbaş, Efe ve İlaşlı, a.g.m., s. 77: fig.59.177.

kulpludur ve gövde üzerinde sıralı halde nokta biçiminde kabartma bezemeler görülmektedir (Lev.8f)³¹.

B1a Tipi: Basit Ağız Kenarlı Küresel Gövdeli Dışa Açılan Ayaklılar: Uzun uca doğru incelen ayaklar olabildiğince dışa açılmaktadır. Bu ayakların ateşten daha fazla faydalanması için bu şekilde yapıldığı düşünülmektedir. Ayaklar uca doğru incelmektedir, bu sayede belki de kap tamamen yere sabitlenerek kabın düşmesi engellenmiştir. Bu tipin örnekleri Poliochmi yerleşiminden ele geçmiştir ve İlk Tunç Çağı II'den İlk Tunç Çağı IIIa'ya kadar kullanım görmüştür (Lev.9e-h)³². Bu örneklerde tek kulp, karşılıklı iki kulp- tutamak veya tutamak yaygındır.

B2 Tipi: Basit Ağız Kenarlı Küresel Gövdeli Ucu Küt Ayaklılar: Bu tipin iki örneği olup her ikisi de İlk Tunç Çağı II'ye tarihlenir. Kusura örneğinde karşılıklı iki tutamak görülür, ayak çizimde tamamlanmıştır ve orijinalinde uca doğru incelen tipte de olabileceği düşünülmektedir (Lev.10b)³³. Thermi örneğinde ise bir dikey kulp tutamağa rastlanır (Lev.10a)³⁴.

B3 Tipi: Basit Ağız Kenarlı Küresel Gövdeli Uç Kısmı Dışa Kıvrık Ayaklılar: Külliüoba yerleşiminden bir örnekle temsil edilen bu tipin örneği İlk Tunç Çağı II'ye tarihlenmiştir. Uzun ayak uca doğru incelmektedir ve en uç kısmı dışa kıvrıktır. Bir dikey kulpludur ve gövdede kabartma bezemeler vardır (Lev.10c)³⁵.

Dışa Dönük Ağız Kenarlı/S Profililer (C):Ağız kenarından çıkan bir dikey kulp yayginken, İç Batı Anadolu ve Güneybatı Anadolu örneklerinde İlk Tunç Çağı II ve III'te karşılıklı iki at nalı biçimli tutamak ve bir dikey kulplu örnekler yaygındır. Bu tipin örneklerinde İlk Tunç Çağı III'e gelindiğinde hafif bir boyundan söz edilebilir. En erken İlk Tunç Çağı I'de görülürken İlk Tunç Çağı III sonuna kadar bu tipin kullanımı devam etmiştir.

C1 Tipi: Dışa Dönük Ağız Kenarlı Ucu Küt Ayaklılar: Sayısal açıdan en fazla örnek Thermi yerleşimindedir ve bunlar İlk Tunç Çağı I'e tarihlenir. Bir dikey kulplu mutfak kaplarında ayaklar incedir ve gövdede memecik biçiminde kabartma bezemelere rastlanır (Lev.10d-e)³⁶. Beycesultan'da İlk Tunç Çağı I ve IIIa'ya tarihlendi-

³¹ Lloyd ve Mellaart, *Beycesultan Vol.I*, s. 177: fig.46/9.

³² Brea, *Poliochmi I*, Tav.CXXXII.e; Tav.CLV.c; Tav.CLVII.b-c; Tav.CCXIX.c.

³³ Winifred Lamb, "Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar", *Antiquity Vol: LXXXVI* 2, London, (1936b), s. 19-21:fig.7-2.

³⁴ Lamb, *Excavations at Thermi in Lesbos*, s. 125: plt.IX-440.

³⁵ Turan Efe, "Selected EB II Pottery Recovered in the Two Burnt Rooms at Külliüoba Near Eskişehir", *Engin Özgen Anı Kitabı*, (2014), ss. 116-127:17.

³⁶ Lamb, *Excavations at Thermi in Lesbos*, s. 100:plt.XXXV-27; 114: plt.XXXVI-258.

rilen örnekler vardır. İlk Tunç Çağı I'deki mutfak kabı bir dikey kulplu, memecik biçiminde kabartma bezemelidir (Lev.10f)³⁷. İlk Tunç Çağı IIIa'ya tarihlendirilen iki mutfak kabından bir tanesi karşılıklı iki yatay ve bir dikey kulpludur (Lev.11b)³⁸. Diğeri ise bir dikey kulplu ve gövde üzerinde tutamaklı olup bu kabin ayak, kulp ve tutamağı üzerinde oluk bezeme mevcuttur (Lev.11c)³⁹. Bademağacı'ndan İlk Tunç Çağı II'ye tarihlendirilen bir üç ayaklı mutfak kabı bir dikey kulpludur (Lev.11g)⁴⁰. Aphrodisias'ta İlk Tunç Çağı IIIa'ya tarihlendirilen bir örnek ise yakın bölgelerde olduğu gibi karşılıklı iki yatay bir dikey kulpludur (Lev.11a)⁴¹.

C2 Tipi: Dışa Dönük Ağz Kenarlı Uca Doğru İncelen Ayakkılar: Liman Tepe İlk Tunç Çağı I ve IIIa tabakalarında bu tipe ait örneklerle rastlanılmıştır. Bu kaplar muhtemelen benzer tipte olan tüm bir kaptan yola çıkılarak çift kulplu tamamlanmış ve orijinallerinin de çift kulplu olduğu düşünülmektedir (Lev.11d-e,g)⁴². Küllüoba İlk Tunç Çağı II ve III'e tarihlendirilen üç ayaklı mutfak kaplarında karşılıklı iki yatay bir dikey kulp uygulaması yaygındır (Lev.11f, Lev.12a)⁴³. Seyitömer İlk Tunç Çağı III dönemi üç ayaklı mutfak kapları da karşılıklı iki yatay bir dikey kulpludur ve burada yatay kulp ile ayakların aynı anda eklendiği gözlemlenmektedir (Lev.12c-d)⁴⁴. Beycesultan mutfak kaplarından erken İlk Tunç Çağı III'e tarihlendirilen kap karşılıklı iki yatay ve bir dikey kulpludur ve bu kabin ayakları üzerinde oluk beze-

³⁷ Lloyd ve Mellaart, *Beycesultan Vol.I*, s. 123: fig. 16/16.

³⁸ Lloyd ve Mellaart, *Beycesultan Vol.I*, s. 217: fig.54.4.

³⁹ Lloyd ve Mellaart, *Beycesultan Vol.I*, fig.49.11.

⁴⁰ Refik Duru ve Gülsün Umurtak, "Bademağacı Kazıları 2000", KST XXIII/I, (2001), ss. 240-244 res.3; Refik Duru, "Bademağacı Kazıları 2000 ve 2001 Yılları Çalışma Raporu", *Bellelel* 246 Cilt LXVI, (2002), Lev.41.3 Lev.42.4; Sinem Türkteki (Üstün), "1993-2004 Dönemi Bademağacı Kazılarında Bulunmuş Olan İlk Tunç Çağı II Kırmızı Astarlı Malları", *Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Bilim Dalı*, İstanbul, (2006), Lev.47.1.

⁴¹ Joukowsky, *a.g.e.*, ss. 609-610: 439.28.

⁴² Şahoğlu, "Liman Tepe Erken Tunç Çağı Seramiğinin Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi", s. 181: Lev.20.a; s. 277: 74c; s. 288: Lev.80.d; Hayat Erkanal, "1996 Liman Tepe Kazıları", *KST XIX/I*, (1998), res.6.

⁴³ Deniz Sarı, "Küllüoba İlk Tunç Çağı II Çanak Çömleği", *Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Bilim Dalı*, İstanbul, (2004), s. 96: Lev.59.1; Murat Türkteki, "Küllüoba İlk Tunç Çağı III Çanak Çömleği", *Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı*, İstanbul, (2004), s. 66: Lev.7.1.

⁴⁴ Sema Çakalgöz, "Seyitömer Höyük Erken Tunç Çağı Mimarisi ve Buluntuları", *Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Protohistorya ve Önasya Anabilim Dalı*, İzmir (2000), Lev.15.81; Seyitömer kazı buluntularından örnekleri burada yayınlamamıza izin veren Prof. Dr. Nejat Bilgen'e teşekkürü bir borç biliriz.

meye rastlanır (Lev.12b)⁴⁵. Beycesultan'da bir örnekle temsil edilen İlk Tunç Çağı IIIb dönemi üç ayaklı mutfak kabı ise minyatürdür ve ayak üzerinde oluk bezeme vardır (Lev.12e)⁴⁶.

C3 Tipi: Dışa Dönük Ağz Kenarlı Uç Kısmı Dışa Kıvrık Ayaklılar: Kaklık Mevkii'nden İlk Tunç Çağı III'e tarihlendirilmiş bir örnekle temsil edilir. Bir dikey kulba sahip olan bu kapta gövde üzerinde memecik biçiminde kabartma bezemeye rastlanır. Ayaklar kısadır (Lev.12f)⁴⁷.

Ayak parçaları ise küt, uca doğru incelen ve uç kısmı dışa kıvrık olmak üzere üç tipte karşımıza çıkar.

A Tipi: Ucu Küt Ayaklar: En erken örnekler İlk Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'ne tarihlendirilen Kumtepe ve Kaklık Mevkii'ndendir (Lev.13a-b)⁴⁸. Kumtepe ayak parçaları daha çok köşeleri yuvarlatılmış dörtgen kesitlidir. Aphrodisias İlk Tunç Çağı II'ye tarihlendirilen ayak parçalarında düz ön yüzeylerin yanında oluk bezemeli örnekler de mevcuttur (Lev.13c-d, ı-j, o)⁴⁹. İlk Tunç Çağı II'ye tarihlendirilen Mancarlı ayak parçalarında birbirini çapraz kesen ve dalgalı hat motifli oluk bezemeler vardır (Lev.13e,m)⁵⁰. Dalgalı hat motifli örneğin ayak ucu da dalgalı yapılmıştır. Karataş Semayük'te İlk Tunç Çağı II ile kullanılmaya başlanan bu kap biçimine ait ayak parçalarında Mancarlı'ya benzer birbirini çapraz kesen oluk bezemeler, düz çizgi şeklinde yiv bezemelere rastlanır (Lev.13f, h)⁵¹. İlk Tunç Çağı II'ye tarihlendirilen Beycesultan ayak parçalarında da yiv ve oluk bezeme sıklıkla kullanılmıştır. Bezemelerde zikzak, yaprak ve düz çizgi gibi çeşitlenmeler görülür (Lev.13g, k-l)⁵². Bademağacı İlk Tunç Çağı II ayak parçaları da daha çok küt yapılmıştır (Lev.13n)⁵³.

B Tipi: Uca Doğru İncelen Ayaklar: Sayı olarak en fazla olan gruptur. Biçim ve yüzey işçiliği açısından da oldukça çeşitlidir. En erken örnek Demirköy

⁴⁵ Lloyd ve Mellaart, *Beycesultan Vol.I*, fig.49.12.

⁴⁶ Lloyd ve Mellaart, *Beycesultan Vol.I*, s. 227; fig.60.8.

⁴⁷ Topbaş, Efe ve İlaş, a.g.m., s. 42; fig.57.151.

⁴⁸ Sperling, a.g.m., s. 337; fig.18.558; Efe, İlaş ve Topbaş a.g.m., s. 385; fig.24.80.

⁴⁹ Joukowsky, a.g.e., ss. 544-546; Lev.392.27; ss. 582-583; Lev.421.33; ss. 580-583; Lev.421.27; ss.578-583; Lev.421.34; ss.640-642; Lev.462.11.

⁵⁰ James Mellaart, "Preliminary Report on a Survey of Pre-Classical Remains in Southern Turkey", *Anatolian Studies* 4, 1954, s. 214,222-223, çiz.212-213.

⁵¹ Eslick C., *Emlak Karataş V, The Early Bronze Age Pottery of Karataş; Habitation Deposits*, Oxford 2009, ss. 203-204; KT233; s. 158 KT530.

⁵² Lloyd ve Mellaart, *Beycesultan Vol.I*, s. 189; fig.46.11; s. 151; fig.26.9; s. 189; fig.46.12.

⁵³ Sinem Türkteki (Üstün), "Göller Bölgesi İlk Tunç Çağı 1-2 Çanak Çömleği", *Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Bilim Dalı*, İstanbul 2012, Lev.52.4.

yüzey malzemesi içinde Geç Kalkolitik Çağ'a tarihlendirilen bir ayak parçasıdır (Lev.14a)⁵⁴. Küt ayak parçası da bulunan Kumtepe yerleşiminden İlk Tunç Çağı'na Geçiş Dönemine tarihlendirilen uca doğru incelen ayaklar da mevcuttur (Lev.14b-c)⁵⁵. Ayrıca Kumtepe'de İlk Tunç Çağı I'e tarihlendirilen B tipi ayak parçalarına da rastlanılmıştır (Lev.14d)⁵⁶. Troya'dan İlk Tunç Çağı I'e tarihlendirilen bir ayak parçasında yerleşmedeki diğer ayaklardan farklı olarak ön yüzeyinde bulunan yiv bezeme dikkat çekmektedir (Lev.14e)⁵⁷. Beyköy ve Mancarlı yerleşimlerinden İlk Tunç Çağı I'e, Kale Tepe yüzey malzemesi içinden İlk Tunç Çağı II'ye tarihlendirilen bu tip ayak parçalarına rastlanılmıştır (Lev.14f-h)⁵⁸. Demircihüyük İlk Tunç Çağı II'ye tarihlendirilen Q tabakasından da bu tipe ait ayak parçaları vardır (Lev.14i-j)⁵⁹. Aharköy ve Aizanoi'dende İlk Tunç Çağı II'ye tarihlendirilen ayak parçaları ele geçirilmiştir (Lev.14k-l,n)⁶⁰. Aizanoi ayak parçalarından bir tanesinin ön yüzeyinde oluk bezemeler mevcuttur (Lev.14l). Karaoğlan Mevkii'nden İlk Tunç Çağı II'ye tarihlendirilen ayak parçaları vardır (Lev.14m)⁶¹. Beycesultan yerleşiminden İlk Tunç Çağı II'ye tarihlendirilen ikiz ayak parçasının üzerinde oluk bezemeler görülmektedir (Lev.15a)⁶². Aphrodisias ve Gündürle II; İlk Tunç Çağı II ayak parçaları arasında da bu tipe ait örnekler söz konusudur (Lev.15b-c)⁶³. Karataş Semayük'ten İlk Tunç Çağı II'ye tarihlendirilen bir kabin uca doğru incelen ayaklı olduğu düşünülmektedir (Lev.15d)⁶⁴. Küllioba'da İlk Tunç Çağı IIIa'ya tarihlendirilen bir ayak parçasının üzerinde yiv bezemeler görülmektedir (Lev.15e)⁶⁵. Kanlıtaş Höyük yüzey malzemesi içinde İlk Tunç Çağı III'e tarih-

⁵⁴ Efe, "1990 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", (1991) s. 568 res.15.10.

⁵⁵ Korfmann, Girgin, Morçöl ve Kılıç, a.g.m., Abb.39.27; Abb.34.8.

⁵⁶ Korfmann, Girgin, Morçöl ve Kılıç, a.g.m., Abb.22.14.

⁵⁷ Blegen, Caskey ve Rawson, a.g.e., s. 78,116: fig.265.15.

⁵⁸ Türkteki (Üstün), "Göller Bölgesi İlk Tunç Çağı 1-2 Çanak Çömleği", Lev.43.2; Lev.43.1; Tayfun Caymaz "Urla Yarımadası Prehistorik Yerleşimleri", *Arklar 11-1*, (2008), s. 12 çiz.VIII.12.

⁵⁹ Turan Efe, *Demircihüyük Band III, Die Keramik 2, Die Frühebronzezeitliche Keramik der Jüngeren Phasen (ab Phase H)*, Mainz am Rhein, 1988, s. 157: taf.56.6; 160: taf.60.11.

⁶⁰ Efe, *Demircihüyük Band III, Die Keramik 2*, s. 166: 67.7; İna Lochner ve Deniz Ş.M. Ay, "Die Frühbronzezeitlichen Keramik, Die Frühebronzezeitlichen Siedlungsbefunde in Aizanoi, Vorbericht über die Kampagnen 1997 bis 1999", *Archäologischer Anzeiger*, Berlin, 2001, Abb.17.59-60.

⁶¹ Topbaş, Efe ve İlaşlı, a.g.m., s. 61: fig.48.88.

⁶² Lloyd ve Mellaart, *Beycesultan Vol.I*, s. 158, 165: fig. 33.8.

⁶³ Joukowsky, a.g.e., ss. 546-547: Lev.393.39; Türkteki (Üstün) "Göller Bölgesi İlk Tunç Çağı 1-2 Çanak Çömleği", Lev.116.3.

⁶⁴ Eslick, a.g.e., s. 207: KT487.

⁶⁵ Türkteki, "Küllioba İlk Tunç Çağı III Çanak Çömleği", Lev.18.8.

lendirilen ayak parçaları üzerinde derin oluk bezemelere rastlanır (Lev.15f-g)⁶⁶. Bahçeşisar yerleşiminden İlk Tunç Çağı IIIb'ye tarihlendirilen kulp-gövde-ayak parçası bulunan bir kabin da uca doğru incelen ayaklı olduğu düşünülmektedir (Lev.15h)⁶⁷. Kusura'dan İlk Tunç Çağı III'e tarihlendirilen bir ayak parçası da uca doğru incelen tiptedir (Lev.15i)⁶⁸. Bolvadin ve Alyamak Höyük yüzey malzemesi içinden de bu tipe ait ayak parçaları yer almaktadır (Lev.15j-k)⁶⁹. Alyamak Höyük de ayak parçasının ön yüzeyinde yaprak biçiminde oluk bezeme görülmektedir.

C Tipi: Uç Kısmı Dışa Kıvrık Ayaklar: Uca doğru incelen ayak parçalarında en uç kısım hafif dışa kıvrılmaktadır. Bu parçalar üçgen görünümündedir ve üçgen ayakta denmektedir. İlk Tunç Çağı IIIb'ye tarihlendirilen iki örnek olup bunlar Kaklık Mevkii'nden ele geçmiştir (Lev. l-m)⁷⁰.

Değerlendirme ve Sonuç

Neolitik Çağ'dan beri bildiğimiz ayaklı kap ve kutular her dönem farklı biçim ve işlevlerde kullanılmıştır. Elimizdeki veriler ışığında, üç ayaklı mutfak kaplarının İlk Tunç Çağı'nın başlamasıyla beraber ilk kez pişirmede kullanıldığını söyleyebiliriz; bu aşamadan itibaren pişirme ile üç ayakların bağlantısı neredeyse hiç bitmemiştir. Günümüzde bile birçok alanda rastladığımız üç ayaklar hâlâ denge ve yukarıda tutma özelliğinden dolayı çokça tercih edilmektedir.

İlk Tunç Çağı başından itibaren Doğu Anadolu'da Karaz kültürünün yayılım alanı içinde olan örneğin Pulur Sakyol, Sos Höyük gibi yerleşmelerde sabit ya da seyyar at nalı biçimli ocak ayakları ve zaman zaman da maltızlı kaplar tercih edilmiştir⁷¹; ayaklı kaplar ise daha ziyade mezarlarda açığa çıkarılmış kült kapları arasında sayılabilir⁷².

⁶⁶ Kanlıtaş için bkz. Ali Umut Türkcan, "Kanlıtaş Höyük ve Cıvanı (İnönü, Eskişehir), Yüzey Araştırması", *AST XXVIII/I*, (2010), ss. 303-328, Lev.15f-g; Kanlıtaş Höyük ve çevresi yüzey araştırmalarında ele geçirilen ayak parçası örneklerini burada yayınlamamıza izin veren Doç. Dr. Ali Umut Türkcan'a teşekkürü bir borç biliriz.

⁶⁷ Turan Efe, "Early Bronze Age III Pottery From Bahçeşisar: The Significance of the Pre Hitite Sequence in the Eskişehir Plain, Northwestern Anatolia", *AJAVol. 98/1* (1994), fig.22.94.

⁶⁸ Topbaş, Efe ve İlaş, a.g.m., s. 83: fig.63.190.

⁶⁹ Özdemir Koçak, "Afyon- Bolvadin Yüzey Araştırmaları 2002 (Neolitik Çağdan İlk Tunç Çağına Kadar)", *AST XXI/ I*, (2003), ss. 173-180: çiz.1; C.A. Burney, "Northern Anatolia Before Classical Times", *Anatolian Studies Vol.6* (1956), p.196: Lev.40.

⁷⁰ Topbaş, Efe ve İlaş, a.g.m., s. 77: fig.58.166-167.

⁷¹ Antonio Sagona ve Paul Zimansky, *Ancient Turkey*, London and New York 2009, s. 188, fig.5.20.

⁷² Machteld J. Mellink 'Archaeology in Asia Minor', *AJA Vol. 87/IV*(1983), pp. 427-442.

Üç ayaklı mutfak kapları ise, Batı Anadolu'da İlk Tunç Çağı'nın farklı evrelerinde ortaya çıkmakla beraber büyük oranda bütünlük içindedir ve sadece yerel bazı küçük farklarla birbirinden ayrılmaktadır; boyut, tip ve mal grubu açısından yerel gelenekler değişmemiştir.

İlk Tunç Çağı başıyla beraber Batı Anadolu'nun sahil kesiminde üç ayaklı mutfak kaplarında, İlk Tunç Çağı boyunca karşılaşacağımız karakteristik biçim neredeyse oturmuştur ve bölgede yoğun kullanım görmüştür. Troya, Poliochni, Thermi, Liman Tepe gibi yerleşmelerde söz konusu kapların gelişimini stratigrafik olarak izleyebilmekteyiz. Basit ağız kenarlı küresel gövdeli uca doğru incelen ayaklı mutfak kaplarında (B1 Tipi) bir dikey kulp ve ağız kenarı altında ya da üzerinde memecik biçiminde kabartma bezeme tipiktir; yalın yüzeyleri genelde açıktır. Ancak Liman Tepe yerleşiminde dışa dönük ağız kenarı ve karşılıklı iki kulplu (C2 Tipi) örnekler çoğunluktadır ve bu kapların yüzeyleri astarlıdır. Güneybatı Anadolu'da ise Beycesultan ve Bademağacı yerleşimlerinde üç ayaklı mutfak kapları kullanılmaya başlanmıştır. Buradaki mutfak kapları dışa dönük ağız kenarlıdır (C1 veya C2 Tipi).

İlk Tunç Çağı II'de, tüm Batı Anadolu'da bu kap biçimi yaygınlaşır, bu dönem söz konusu kabın en yoğun kullanıldığı dönemdir ve neredeyse tüm tiplerin örnekleri temsil edilmektedir. Batı Anadolu'nun sahil kesiminde basit ağız kenarlı küresel gövdeli mutfak kaplarında (B1 Tipi) karşılıklı iki kulp, kulp-tutamak veya tutamak gibi çeşitlemeler görülmektedir. Liman Tepe yerleşimindeki mutfak kapları, bir önceki İlk Tunç Çağı I'de olduğu gibi dışa dönük ağız kenarlı ve çift kulpludur (C2 Tipi). Güneybatı Anadolu'da dışa dönük ağız kenarlı mutfak kapları Bademağacı ve Aphrodisias'ta yaygınken (C1 Tipi), Beycesultan, Kusura ve Karaoğlan Mevkii'nde basit ağız kenarlı mutfak kapları (B1 Tipi) az da olsa karşımıza çıkar. Güneybatı Anadolu'da, çoğunlukla astarlı yüzeylere sahip kaplarda, ayak ve kulp üzerinde oluk ve yiv bezeme uygulamasına artık sıkça rastlanmaktadır. Bu kap biçiminin bazı istisnai örnekler dışında İç Batı Anadolu'da ortaya çıkması ise ancak İlk Tunç Çağı II'nin sonlarına denk gelir. Burada hem basit ağız kenarlı (B1 Tipi) hem de dışa dönük ağız kenarlı (C2 Tipi) örnekler söz konusu olup bunların yüzeyleri çoğunlukla hamur renginde astarlıdır. Bu bağlamda İç Batı Anadolu'da bu kap biçiminin İlk Tunç Çağı I'de de bilindiği ya da İlk Tunç Çağı II'de gelişkin biçiminin yakın yerleşimlerden görülüp kullanıldığı düşünülebilir. Küllüoba IVB tabakasında ilk kez ortaya çıkan üç ayaklı mutfak kaplarının kullanımı bir sonraki evre Erken İlk Tunç Çağı III'de devam eder, İlk Tunç Çağı IIIb'de, diğer bir deyişle Orta Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'nde çok az oranda temsil edilir, Orta Tunç

Çağı'nda ise kullanımı tamamen ortadan kalkar. Kütahya Seyitömer'de de benzer gelişim söz konusudur.

İlk Tunç Çağı IIIa'da; mutfak kapları artık en gelişkin halini almıştır. Ağız kenarı uygulamasında İlk Tunç Çağı II'deki gelenek devam etmektedir. Biçim ve tip olarak değişmesede Güneybatı Anadolu ve İç Batı Anadolu'da dışa dönük ağız kenarlı mutfak kaplarında, iki yatay ve bir dikey kulp uygulaması İlk Tunç Çağı II'den gelişerek bu dönemde yaygın olarak kullanılmıştır (C2 Tipi).

İlk Tunç Çağı III'ün sonuyla (İTÇ IIIb); İç Batı Anadolu Bölgesi'nde bazı ayaklar hafif köşeli yapılmıştır ve oldukça hantal bir görünümündedirler. Benzer tip-te ayaklar İlk Tunç Çağı başından beri Poliochni'de görülmektedir. Bu dönemde üç ayaklı mutfak kaplarının kullanımı neredeyse yok denecek kadar azalmış, nadir kap biçimleri arasına girmiştir. Bunun nedeni ocak ve fırın kullanımındaki değişiklikler olarak tahmin edilmektedir.

Orta Tunç Çağı'nda ise ender olarak görülen üç ayaklı mutfak kabına, Troya VI. tabakanın son evresinde çark yapımı bir üç ayaklı mutfak kabı ve beş adet ayak parçası örnek verilebilir⁷³. Thermi'de Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilmiş bir adet ve Liman Tepe III. tabaka 4. evreden de bir adet üç ayaklı mutfak kabı söz konusudur⁷⁴. Seyitömer yeni dönem kazılarında Orta Tunç Çağı IVC tabakasından bir adet üç ayaklı mutfak kabı dışında örneğe rastlanmamıştır⁷⁵. Ayrıca Beycesultan IVb tabakasından bir adet üç ayaklı mutfak kabı ele geçmiştir, bunun yanında IVb ve c tabakalarında üç ayaklı mutfak kaplarının yerini aldığı düşünülen maltuz ve çömleği şeklinde örnekler tespit edilmiştir⁷⁶. Batı Anadolu'da üç ayaklı mutfak kaplarının kullanımı neredeyse tamamen bitmişken, Miken ve Minos kültüründe üç ayaklı mutfak kaplarının kullanımını görmek mümkündür⁷⁷.

Sonuç olarak, üç ayaklı mutfak kaplarının kullanımı büyük oranda pişirme gelenekleri ve bu geleneklerdeki gelişim ve değişimlerle ilgili olmalıdır. Şöyle ki, Batı Anadolu sahil kesiminde bugüne dek İlk Tunç Çağı'nda fırın kullanıldığına

⁷³ Carl W. Blegen, John L. Caskey ve Marion Rawson, *Troy Volume III*, Princeton 1953.

⁷⁴ Lamb, *Excavations at Thermi in Lesbos*, s. 642; Hayat Erkanal ve Michal Artzy, "2000 Yılı Liman Tepe Kazı Çalışmaları", *KST XXIII/I*, (2001), res.3.

⁷⁵ A. Nejat Bilgen, *Seyitömer Höyük Kazısı Ön Raporu (2006-2010)*, Kütahya 2010, s. 283: res. 205.

⁷⁶ Seton Lloyd ve James Mellaart, *Beycesultan Vol. II, London 1965*, P.10:1,3, P.22: 8-9, P.29: 4.

⁷⁷ Bkz. Carl Knappet, "Assessing a Polity in Protopalatial Crete: The Malia-Lasithi State", *AJA* Vol. 103/4, (1999), fig. 16; Yusuf Boysal, "Teos Kazısı 1965 Yılı Kısa Raporu", *Türk Arkeoloji Dergisi* 14/1-2, Ankara, (1967), s. 126: res.5; P.A. Mountjoy, "The East Aegean-West Anatolian İnterface in the Late Bronze Age: Mycenaean and the Kingdom of Ahhiyawa", *Anatolian Studies Vol. 48*, (1998), s. 40: fig.2.

dair bir veri yoktur, Liman Tepe ve Troya'dan anladığımız kadarıyla burada her zaman ocaklar tercih edilmiştir. Kabin ateşten istenen ısıyı alması için her zaman ayaklı kaplar pişirmede tercih edilmiştir. İç Batı Anadolu'da ise İlk Tunç Çağı başından itibaren kubbeli fırınlar önemli bir mimari öğedir. Ayaklı kaplar kubbeli fırınlarda pişirmeye uygun değildir, işte bu nedenle Küllüoba, Demircihüyük gibi yerleşmelerde İlk Tunç Çağı II sonlarına dek pişirme büyük oranda küresel gövdeli çömleklerde yapılmış olmalıdır. Bununla beraber, iç bölgelerde ocak ayakları pişirme gereçlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Ocak ayakları genellikle yanmamış şekilde ele geçmektedir ve çoğu bezemelidir. Dolayısıyla ocak ayakları direkt pişirme işleminde değil de, pişirme işlemi bittikten sonra yemeğin sıcaklığını koruması için köz üzerine yerleştirilerek kullanılıyor olmalıdır. Dolayısıyla küresel gövdeli kaplar hem fırınların içinde hem de ocak ayaklarının üzerinde kullanılmaya elverişli bir biçime sahiptir. Geç İlk Tunç Çağı II'ye gelindiğinde Küllüoba'dan anladığımız kadarıyla büyük olasılıkla fırınların kullanımı yanında, ocak kullanımında yoğun bir artış olmuş ve buna paralel olarak artık burada da üç ayaklı mutfak kapları görülmeye başlamıştır. Orta Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'yle (İTÇ IIIb) beraber farklı bir durum ortaya çıkar. Bu defa sahil kesiminde, özellikle Troya IV'te gördüğümüz kadarıyla artık kubbeli fırınlar yoğun olarak kullanılmaya başlanılmıştır. İç Batı Anadolu'da Orta Tunç Çağı'na ait kazısı yapılmış çok fazla yerleşim bulunmamaktadır. Çok sayıda *in situ* buluntu konteksleri içeren Seyitömer Höyük'te ise farklı bir gelenek ortaya çıkar. Burada artık at nalı biçimli ocaklar pişirmede kullanılmıştır. At nalı biçimli ocaklar ve ocak ayakları sayesinde üç ayaklı mutfak kaplarına gerek kalmamış ve pişirme küresel gövdeli düz dipli çömleklerde yapılabilmektedir. Güneybatı Anadolu'da ise Beycesultan'a baktığımızda, burada düz dipli çömleklere ek olarak üretilmiş maltuzları görmekteyiz. Az da olsa üç ayaklı mutfak kapları da pişirmede kullanılmıştır fakat maltuzlu kapların kullanımı giderek artmış ve üç ayaklı mutfak kaplarının kullanımı bitmiştir. Aynı zamanda Beycesultan'da kenarları hafif yükseltilmiş daire ya da köşeleri yuvarlatılmış dörtgen biçimli ocaklar kullanılmaya başlanmış ve kubbeli fırınlar da İlk Tunç Çağ'dakilere benzer biçimde kullanılmaya devam edilmiştir.

KAYNAKLAR

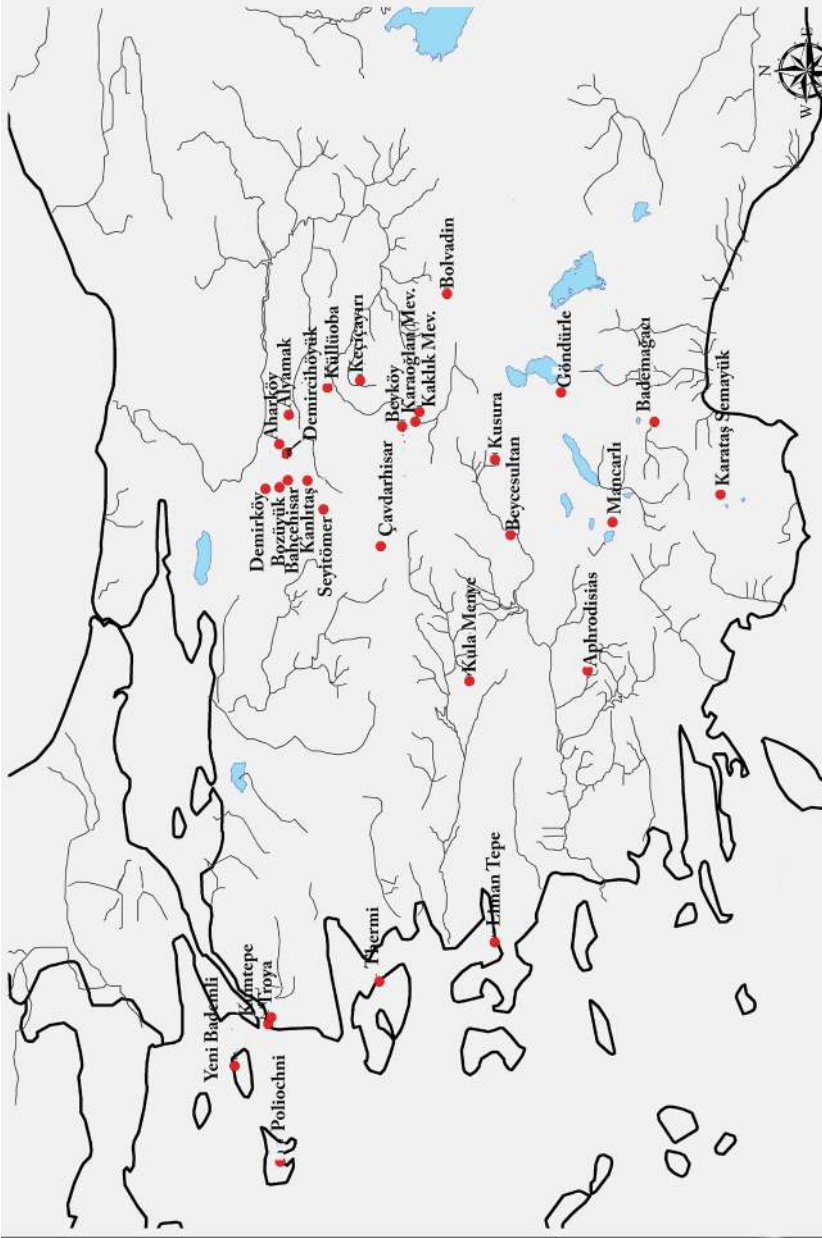
- Arsebük, Güven, *İnsan ve Evrim*, Ege Yayınları, İstanbul 1995.
- Artin, Gassia, “The Necropolis and Dwellings of Byblos during the Chalcolithic Period: New Interpretations”, *Near Eastern Archaeology* 73:2-3, (2010).
- Bilgen A. Nejat, *Seyitömer Höyük Kazısı Ön Raporu, (2006-2010)* Kütahya 2010.
- Blegen, Carl W., Caskey John L. ve Rawson Marion, *Troy Volume I*, Princeton 1950.
- , *Troy Volume III*, Princeton 1953.
- Bostancı, Oğuz, (Kolankaya) Neyir, Deniz Ulaş ve Oğuzhanoğlu Umay, “Erken Tunç Çağı Anadolu Ticaret Ağına Yeni Bir Katkı: Kula Bölgesinden Bir Grup Erken Tunç Çağı Seramiği”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2005 Yıllığı*, Ankara 2006, ss. 221-250.
- Boysal Yusuf, “Teos Kazısı 1965 Yılı Kısa Raporu”, *Türk Arkeoloji Dergisi* 14/1-2, Ankara, 1967, ss. 231-234.
- Brea, L. Bernabo, *Poliochni I*, Roma 1964.
- , *Poliochni II*, Roma 1976.
- Burney, C.A., “Northern Anatolia Before Classical Times”, *Anatolian Studies Vol.6*, (1956), pp.179-203.
- Çaymaz, Tayfun, “Urta Yarımadası Prehistorik Yerleşimleri”, *Arkder 11-1*, ss.1-11, (2008).
- Coldstream, J.N., *Geometric Greece 900-700BC*, II. Baskı, London and New York 2003.
- Cultraro, Massimo, “Food Preparation and Consumption in the Early Bronze Age of the Northern Aegean: Evidence from Poliochni, Lemnos”, Giampaolo Graziadio, Riccardo Guglielmino, Valeria Lenuzza ve Salvatore Vitale (ed.); *Studies in Mediterranean Archaeology for Mario Benzi, Bar International Series 2460*, pp. 103-111, (2013).
- Çakalgöz, Sema, “Seyitömer Höyük Erken Tunç Çağı Mimarisi ve Buluntuları”, *Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Protohistorya ve Önasya Anabilim Dalı*, İzmir 2000.
- Efe, Turan, İlaşlı Ahmet ve Topbaş Ahmet “Salvage Excavations of the Afyon Archaeological Museum, Part 1: Kaklık Mevkii, A Site Transitional to the Early Bronze Age”, *Studia Troica* 5, Mainz Am Rhein, 1995, pp. 357-399.
- Efe, Turan, *Demircihüyük Band III, Die Keramik 2, Die Frühebronzezeitliche Keramik der Jüngeren Phasen (ab Phase H)*, Mainz am Rhein, 1988.

- , “1990 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, *AST IX*, 1991, ss. 561-584.
- , “Early Bronze Age III Pottery From Bahçehisar: The Significance of the Pre Hitite Sequence in the Eskişehir Plain, Northwestern Anatolia”, *AJAVol. 98/1* (1994), pp. 5-34.
- , “Kültür Gruplarından Krallıklara: Batı Anadolu'nun Tarihöncesi Kültürel ve Siyasal Gelişim Profili”, *Colloquium Anatolicum III*, (2004), ss.15-29.
- , “Selected EB II Pottery Recovered in the Two Burnt Rooms at Külliüoba Near Eskişehir”, *Engin Özgen Anı Kitabı*, (2014), ss. 115-128.
- Erkanal, Hayat – Günel, Sevinç, “1994 Liman Tepe Kazıları”, *KST XVII/1*, (1995), ss.305-328.
- Erkanal, Hayat, “1996 Liman Tepe Kazıları”, *KST XIX/1*, (1998), ss. 379-398.
- Erkanal, Hayat – Artzy Michal, “2000 Yılı Liman Tepe Kazı Çalışmaları”, *KST XXIII/1*, (2001), ss. 375-388.
- Eslick, C., *Elmalı Karataş V, The Early Bronze Age Pottery of Karataş; Habitation Deposits*, Oxford 2009.
- Duru, Refik ve Umurtak Gülsün, “Bademağacı Kazıları 2000”, *KST XXIII/1*, (2001), ss. 237-244.
- , “Bademağacı Kazıları 2000 ve 2001 Yılları Çalışma Raporu”, *Bulleten 246 Cilt LXVI*, (2002), ss. 549-594.
- Gökçay, M. Metin, “Yenikapı Kazıları/Metro-Marmaray Projesi”, *İdol Arkeologlar Derneği Dergisi*, ss.16-27,(2007).
- Greenewalt, Crawford H., “Sardis: Archaeological Research and Conservation Projects in 2006”, *KST XXIX/III*, ss. 371-386, (2007).
- Hüryılmaz, Halime, “Gökçeada-Yenibademli Höyük 2008 Yılı Kazıları”, *KST XXXI/III*, (2009), ss. 231-246.
- Joukowsky, Martha Sharp, *Prehistoric Aphrodisias I*, Belgium 1986.
- Knappet, Carl, “Assessing a Polity in Protopalatial Crete: The Malia-Lasithi State”, *AJA Vol.103/4*, (1999), pp. 615-639.
- Koçak, Özdemir, “Afyon-Bolvadin Yüzey Araştırmaları 2002 (Neolitik Çağdan İlk Tunç Çağına Kadar)”, *AST XXI/ I*, (2003), ss.173-184.
- Korfmann, Manfred, Girgin Çiğdem, Morçöl Çiğdem ve Kılıç Sinan, “Kumtepe 1993 Bericht über die Rettungsgrabungen”, *Studia Troica V*, Mainz Am Rhein, 1995, pp. 237-291.

- Kökten, Kılıç İ., “Kuzeybatı Anadolu’nun Tarih Öncesi Hakkında Yeni Gözlemler”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 3/9, ss.200-220, (1951).
- Körte, Gustav ve Körte Alfred, *Gordion, Ergebnisse Der Ausgrabung im Jahre 1900*, Archaologischen İnstitus, Berlin 1904.
- Lamb Winifred, *Excavations at Thermi in Lesbos*, Cambridge 1936a.
- , “Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar”, *Antiquity* Vol: LXXXVI 2, London, (1936b), pp.1-64.
- , “Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar I”, *Archaeologia*86, Oxford, pp. 1-64, (1937).
- Lochner, İna – Ay, Deniz Ş.M. , “Die Frühbronzezeitlichen Keramik, Die Frühbronzezeitlichen Siedlungsbefunde in Aizanoi, Vorbericht über die Kampagnen 1997 bis 1999”, *Archaeologischer Anzeigener*, Berlin, (2001), pp.269-295.
- Lloyd, Seton – Mellaart, James, *Beycesultan Vol. I*, London 1962.
- , *Beycesultan Vol. II*, London 1965.
- Mellaart, James, “Preliminary Report on a Survey of Pre-Classical Remains in Southern Turkey”, *Anatolian Studies* 4, (1954), pp. 17-240.
- , *Hacılar I-II*, Edinburg 1970.
- Mellink, Machteld J., ‘Archaeology in Asia Minor’, *AJA Vol. 87/IV* (1983), pp. 427-442.
- Mitten, David G., “Excavations at Sardis 1968”, *Türk Arkeoloji Dergisi* XVII/1 TTK Basımevi, Ankara, 1969, ss. 111-114.
- Mountjoy, P. A., “The East Aegean-West Anatolian İnterface in the Late Bronze Age: Mycenaean and the Kingdom of Ahhiyawa”, *Anatolian Studies Vol. 48*, (1998), pp.33-67.
- Nicolao, Kyriakos, “Archaeological News from Cyprus, 1970”, *AJA Vol.76/3*, (1972), pp. 311-320.
- Öner, Beyil, “Küllüoba Höyüğü Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Küçük Buluntuları (Yontmataş Aletler ve Metal Eserler Hariç)”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi Bilim Dalı, 2009, İstanbul.
- Özdoğan, Mehmet, “1986 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları’ *AST V/II*, (1987), ss. 157-174.
- , Parzinger Hermann ve Karul Necmi “Kırklareli Höyüğü 1995 Yılı Kazısı”, *KST XVIII/I*, (1996), ss. 53-81.

- Sagona, Antonio – Zimansky, Paul, *Ancient Turkey*, London and New York, 2009, s. 188, fig. 5.20.
- Sarı, Deniz, “Küllüoba İlk Tunç Çağı II Çanak Çömleği”, *Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Bilim Dalı* İstanbul, (2004).
- Seeher, Ayşe Baykal, Kauder Julia Obladen, *Demircihüyük IV*, Mainz 1996.
- Seeher, Jürgen, *Die Bronzezeitliche Necropole Von Demircihüyük-Saruket*, Tübingen 2000.
- Sperling, Jerome W., “Kum Tepe in the Troad: Trial Excavation, 1934”, *Hesperia*, Vol. 45, (1976) No.4, pp. 305-364.
- Şahoğlu, Vasıf, “*Liman Tepe Erken Tunç Çağı Seramiğinin Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, 2002 Ankara.
- Şahoğlu, Vasıf – Vural, Hüseyin – Karaturgut Emrullah, “Çeşme Boyalık Erken Tunç Çağı Mezarlığı”, *AST XXVI/I*, 2008, ss. 235-252.
- Topbaş, Ahmet – Efe, Turan – İlaşlı, Ahmet, “Salvage Excavations of The Afyon Archaeology Museum, Part 2: The Settlement of Karaoğlan Mevkii and The Early Bronze Age Cemetery of Kaklık Mevkii”, *Anatolia Antiqua VI*, Paris, (1998), pp. 21-94.
- Türkcan, Ali Umut, “Kanlıtaş Höyük ve Civarı (İnönü, Eskişehir), Yüzeysel Araştırması”, *AST XXVIII/I*, (2010) ss. 303-328.
- Türkteki, Murat, “*Küllüoba İlk Tunç Çağı III Çanak Çömleği*”, *Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı*, İstanbul 2004.
- Türkteki, (Üstün) Sinem, “1993-2004 Dönemi Bademağacı Kazılarında Bulunmuş Olan İlk Tunç Çağı II Kırmızı Astarlı Malları”, *Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Bilim Dalı*, İstanbul 2006.
- , “Göller Bölgesi İlk Tunç Çağı 1-2 Çanak Çömleği”, *Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Bilim Dalı*, İstanbul 2012.
- Warner, Jayne L., *Elmalı Karataş II*, BRYN Mawr, PA. 1994.
- Yılmaz, Mehmet, “Başlangıcından İlk Tunç Çağı Sonuna Kadar Anadolu'da Pişirme Geleneği”, *Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı*, Çanakkale 2012.

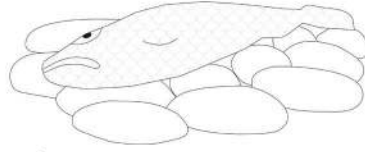
Levha 1. Metinde adı geçen merkezler

b

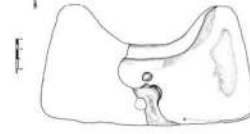
d

c

e

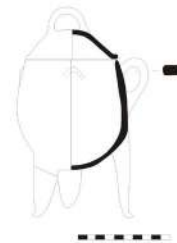
f

g

h

i

Levha 2: **a:** Köz üzerinde pişirme, **b:** Taş desteklerle pişirme, **c:** ısıtılmış taş üzerinde pişirme, **d:** Andiron yardımıyla pişirm Küllüoba (Küllüoba (Küllüoba Kazı Arşivi), **e:** Andiron, Küllüoba UV 18. 47, İTÇ II, IV B Evresi (Küllüoba Kazı Arşivi), **f:** Andiron, Küllüoba (Öner, *a.g.t.*, Lev.31), **g:** Üç Ayaklı mutfak Kabı, Küllüoba (Küllüoba Kazı Arşivi), **h-i:** Üç Ayaklı Mutfak Kabı ve Kapak, Küllüoba (Küllüoba Kazı Arşivi).

a. Küllüoba Üçayaklı Mutfak Kabı, U 18 plankaresi, İTÇ II Dönemi, (Küllüoba Kazı Arşivi)

b. Küllüoba Üçayaklı Mutfak Kabı, U/V 18 plankaresi, İTÇ II Dönemi, (Efe, 2014. fig. 9)

	İlk Tunç Çağı'na Gözük	İlk Tunç Çağı I	İlk Tunç Çağı II	İlk Tunç Çağı IIIa	İlk Tunç Çağı IIIb
A1 Tipi					
A2 Tipi					
A2a Tipi					
B1 Tipi					
B1a Tipi					
B2 Tipi					
B3 Tipi					
C1 Tipi					
C2 Tipi					
C3 Tipi					

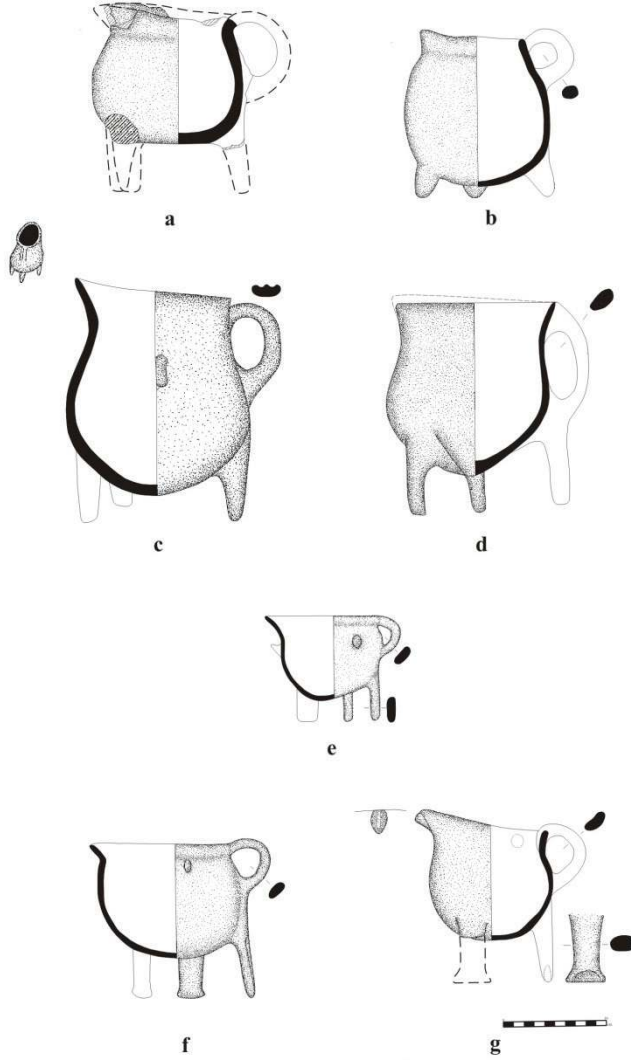

	İlk Tunç Çağı'na Gözük	İlk Tunç Çağı I	İlk Tunç Çağı II	İlk Tunç Çağı IIIa	İlk Tunç Çağı IIIb
A Tipi					
B Tipi					
C Tipi					

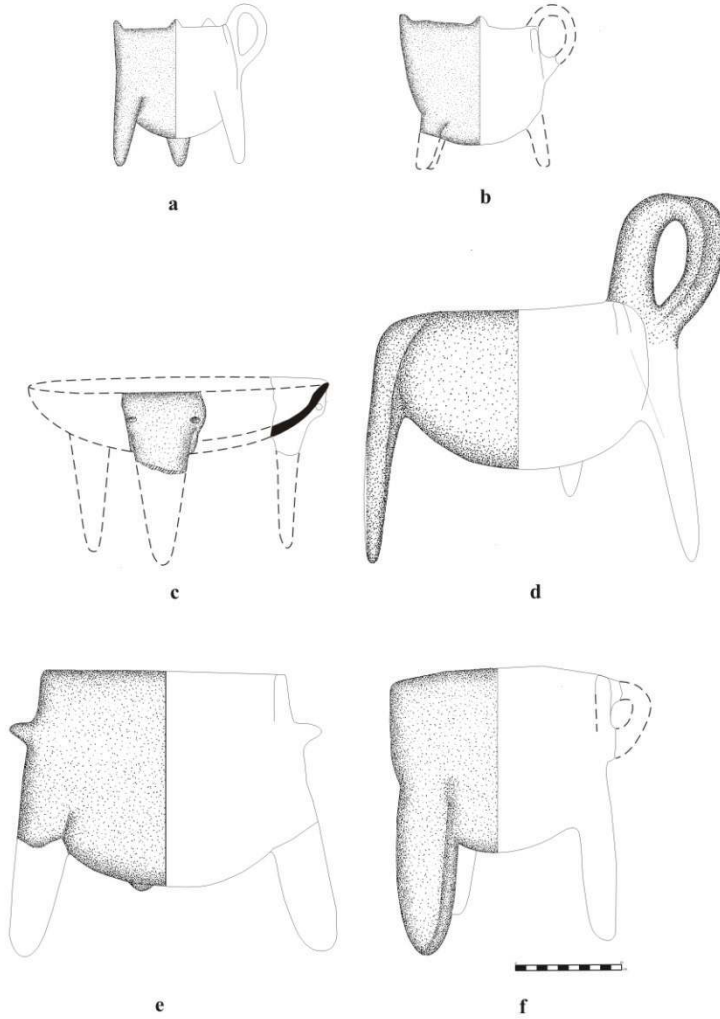
Levha 4: Tüm ve Tüme Yakın Tipoloji, Ayak Parçaları Tipoloji.

	İlk Tunç Çağı'na Geçiş	İlk Tunç Çağı I	İlk Tunç Çağı II	İlk Tunç Çağı IIIa	İlk Tunç Çağı IIIb
Troya					
Poliouchni					
Thermi					
Limantepe					
Yeni Bademli					
Küllüoba					
Seytömer					
Karaoğlan					
Kaklık					
Kusura					
Beysesultan					
Aphrodisias					
Bademağacı					

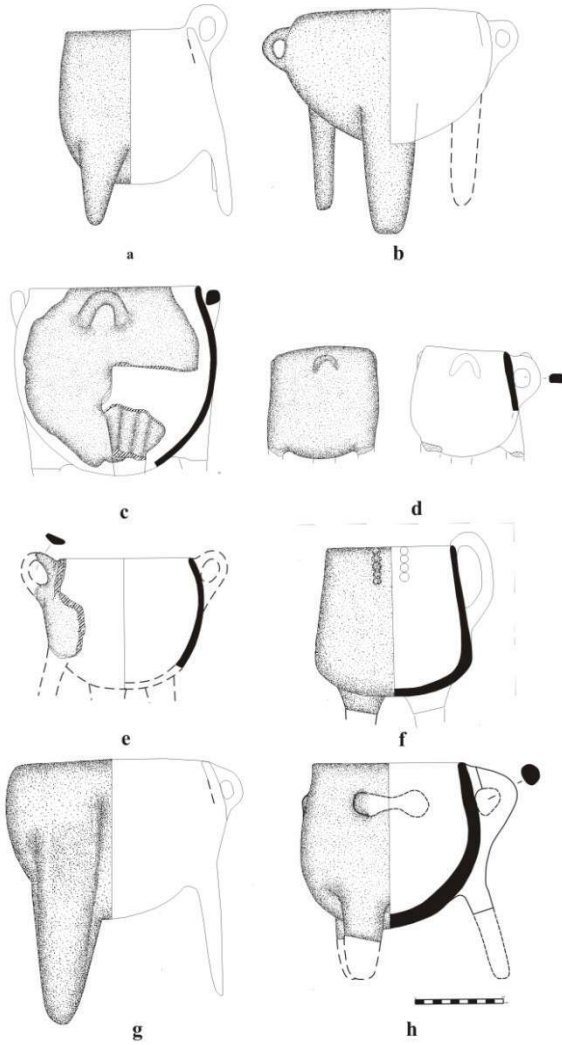
Levha 5: Batı Anadolu'da Üç Ayaklı Mutfak Kaplarının Değişimi.

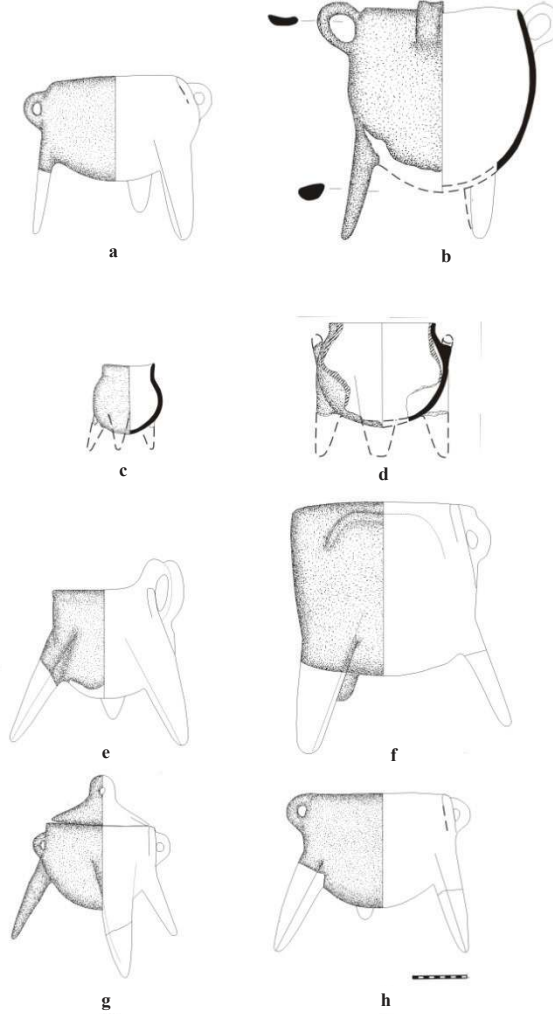
Levha 6: a-d: A1 Tipi, a: Kaklık Mevkii, İTÇ'ye Geçiş (Efe, İlaşlı ve Topbaş a.g.m., s. 385: fig.24/79), **b:** Liman Tepe, İTÇ I (Şahoğlu "Liman Tepe Erken Tunç Çağı Seramiğinin Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi", s.179: Lev. 19b), **c:** Beycesultan, İTÇ II (Lloyd ve Mellaart *Beycesultan Vol. I*, s. 183: fig.42/5), **d:** Aphrodisias, İTÇ II (Joukowsky *a.g.e.*, 1403.1), **e: A2 Tipi**, Menye Köyü, İTÇ II (Bostancı, Bostancı, Deniz ve Oğuzhanoğlu a.g.m., s. 232: Lev.I.1), **g:** Çeşme Boyalık, İTÇ (Vasıf, Vural ve Karaturgut a.g.m., çiz.3).

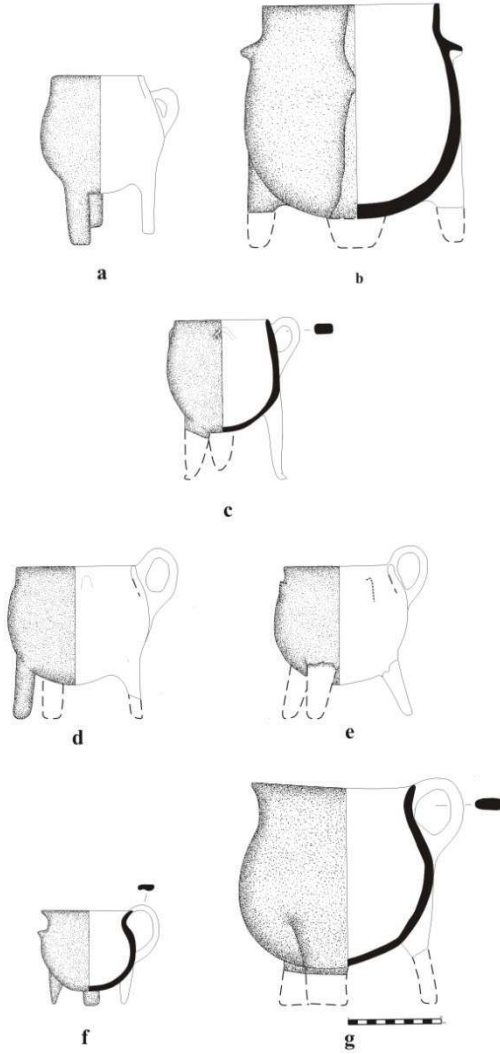
Levha 7: a-f: B1 Tipi, a: Troya, İTÇ I (Blegen, Caskey ve Rawson *a.g.e.*, s. 125: fig.233.37.1138), **b:** Thermi, İTÇ I (Lamb, *Excavations at Thermi in Lesbos*, s. 125: plt. IX, XXXV-210), **c-d:** Poliochni, İTÇ I (Brea *Poliochni I*, Tav.LXXII.a; Tav.LXXI.a), c-f: Poliochni, İTÇ II (Brea *Poliochni I*, Tav.CLIV.C, Tav. CLVII.c).

Levha 8: a-h: B1 Tipi, a: Yeni Bademli, İTÇ II (Hüryılmaz a.g.m., res.8.3), **b:** Troya, İTÇ II (Blegen, Caskey ve Rawson a.g.e., s. 308: fig.406-36.1151), **c-d:** Demircihüyük, İTÇ II (Secher *Demircihüyük-Sarıket* s. 84: Abb.27b; 109:Abb.43a), **e:** Karaoğlan Mevkii, İTÇ II (Topbaş, Efe ve İlaşlı a.g.m., s. 61: fig.48.86), **f:** Beycesultan, İTÇ II (Lloyd ve Mellaart *Beyesultan Vol.I*, s. 177: fig.46/9), **g:** Poliochni, İTÇ IIIa (Brea *Poliochni I*, Tay.CCXIX.d), **h:** Külliüba İTÇ III.

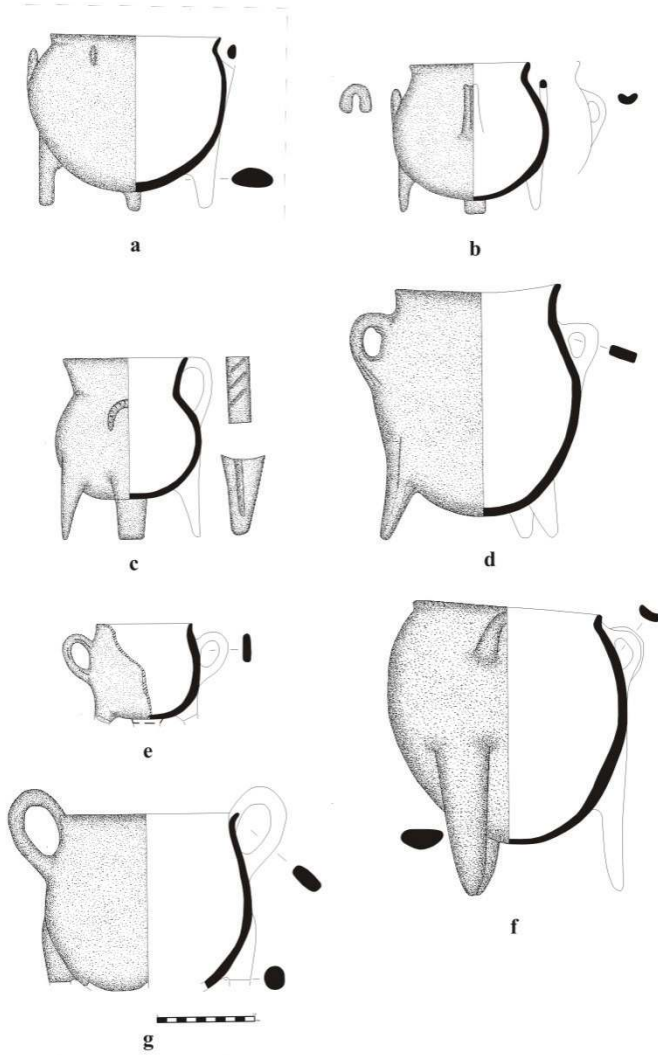

Levha 9: a-d: B1 Tipi, a: Poliochni, İTÇ IIIa (Brea, *Poliochni II*, Tav.CCXIXa), **b:** Kaklık Mevkii, İTÇ IIIb (Topbaş, Efe ve İlaslı a.g.m., s. 77: fig.59.177), **c:** Liman Tepe, İTÇ III (Şahoğlu “Liman Tepe Erken Tunç Çağı Sramiğinin EGe Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi”, s. 253: Lev.62.b. Erkanal ve Günel “1994 Liman Tepe Kazıları”, s. 311-325), **d:** Küllüoba, İTÇ III, **e-h: B1a Tipi, e-g:** Poliochni, İTÇ II (Brea *Poliochni I*, Tav. CXXXII.e; Tav.CLV.c; Tav.CLVII.b-c), **h:** Poliochni, İTÇ IIIa (Brea *Poliochni II*, Tav.CCXIX.c).

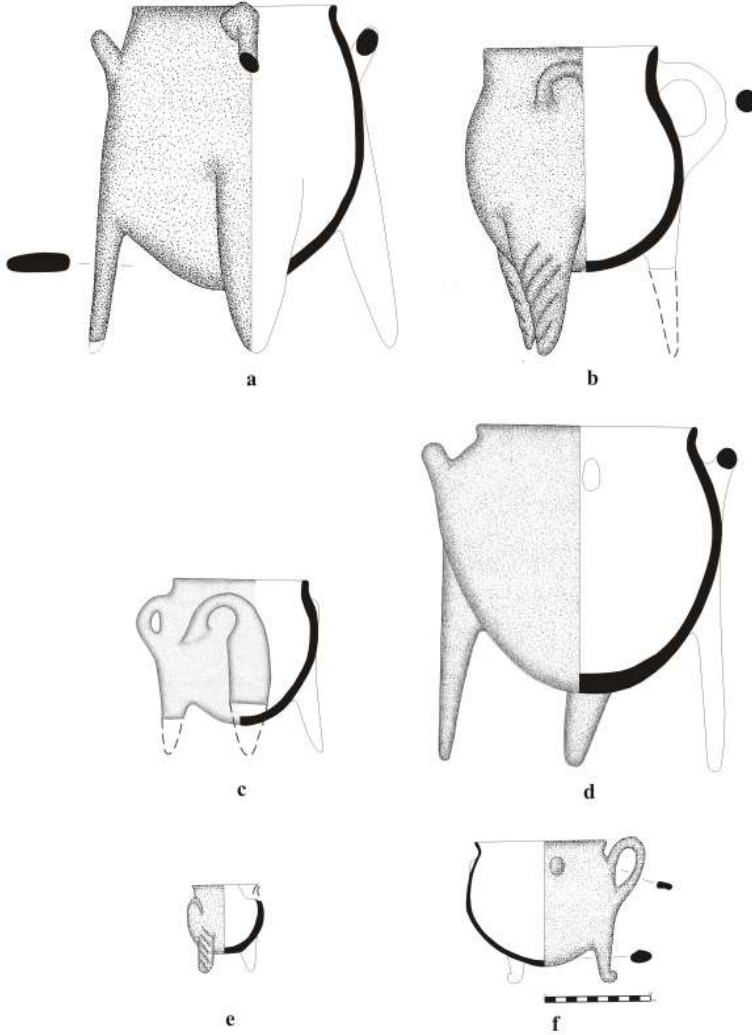

Levha 10: a-b: B2 Tipi, a: Thermi, İTÇ II (Lamb, Exavations at Thermi in Lesbos, s. 125: plt.IX-440), **b:** Kusura, İTÇ II (Lamb, "Excavations at Kusura Near Afyon Karahisa", s. 19-21: fig.7-2), **c:** B3 Tipi Küllüoba, İTÇ II (Efe "Two Burnt Rooms at Küllüoba Near Eskişehir", s. 116-127:17), **d-g:** C1 Tipi, d-c: Thermi, İTÇ I (Lamb Excavations at Thermi in Lesbos, s. 100: plt.XXXV-27; 114: plt.XXXVI-258), **f:** Beyesultan, İTÇ I (Lloyd ve Mellaart *Beyesultan Vol.I*, s. 123: fig. 16/16), **g:** Bademağacı, İTÇ II (Duru ve Umurtak "Bademağacı Kazıları 2000", ss. 240-244 res.3, Duru "Bademağacı Kazıları 2000 ve 2001", Lev.31.3 Lev.42.4, Türkiye'deki (Üstün), "Bademağacı İlk Tunç Çağı II Kırmızı Astarlı Mallar" Lev.47.1).

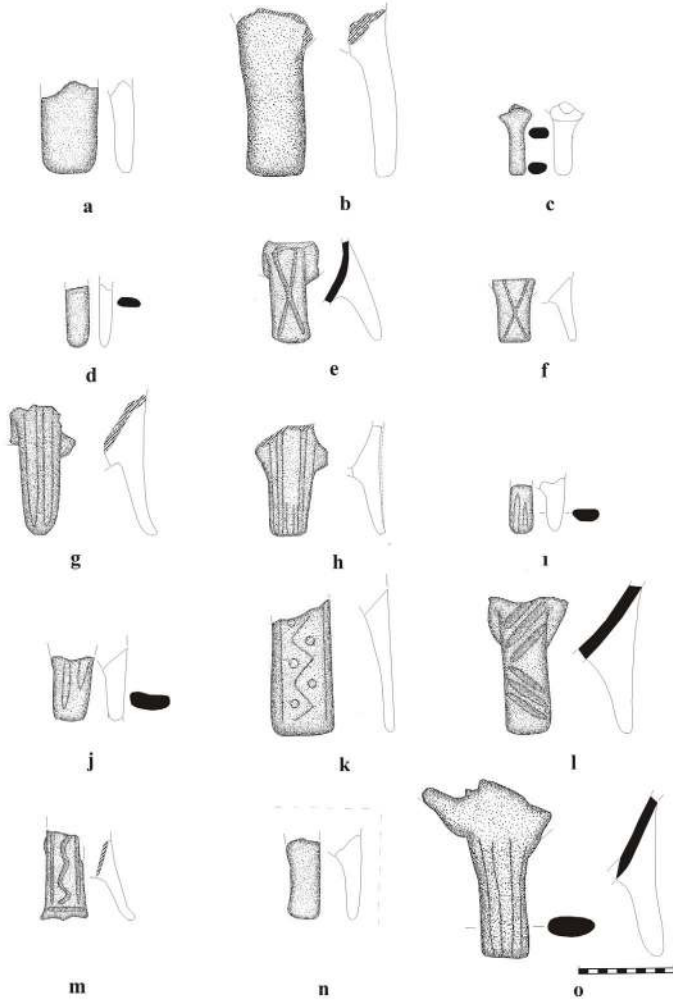

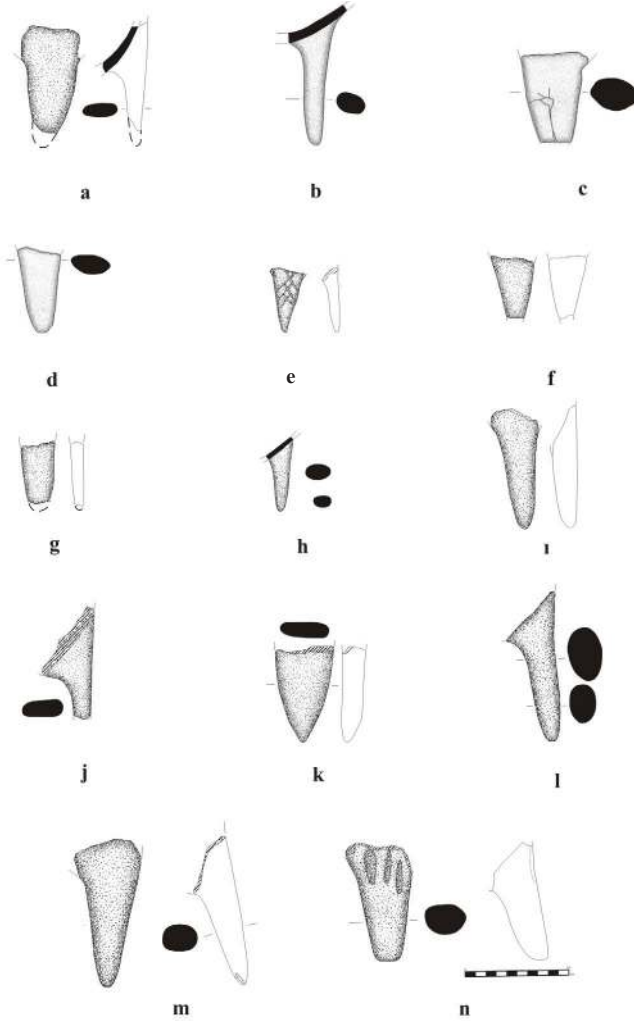
Levha 11: a-c: C1 Tipi, a: Aphrodisias, İTÇ IIIa (Joukowsky *a.g.e.*, ss. 609-610: 430.28), **b-c:** Beycesultan, İTÇ IIIa (Lloyd ve Mellaart *Beycesultan Vol.I*, s. 217: fig.54.4, fig.54.4, fig.49.11). **d-g: C2 Tipi, d-e:** Liman Tepe, İTÇ I (Şahoğlu "Liman Tepe Erken Tunç Çağı Seramiğinin Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi", s. 181: Lev.20.a; s. 288: Lev.80.d; Hayat Erkanal "1996 Liman Tepe Kazıları", res.6), **f:** Küllüoba, İTÇ II (Sarı *a.g.t.*, s. 96: Lev.59.1), **g:** Liman Tepe, İTÇ IIIa (Şahoğlu "Liman Tepe Erken Tunç Çağı Seramiğinin Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi", s. 277: Lev.74.c).

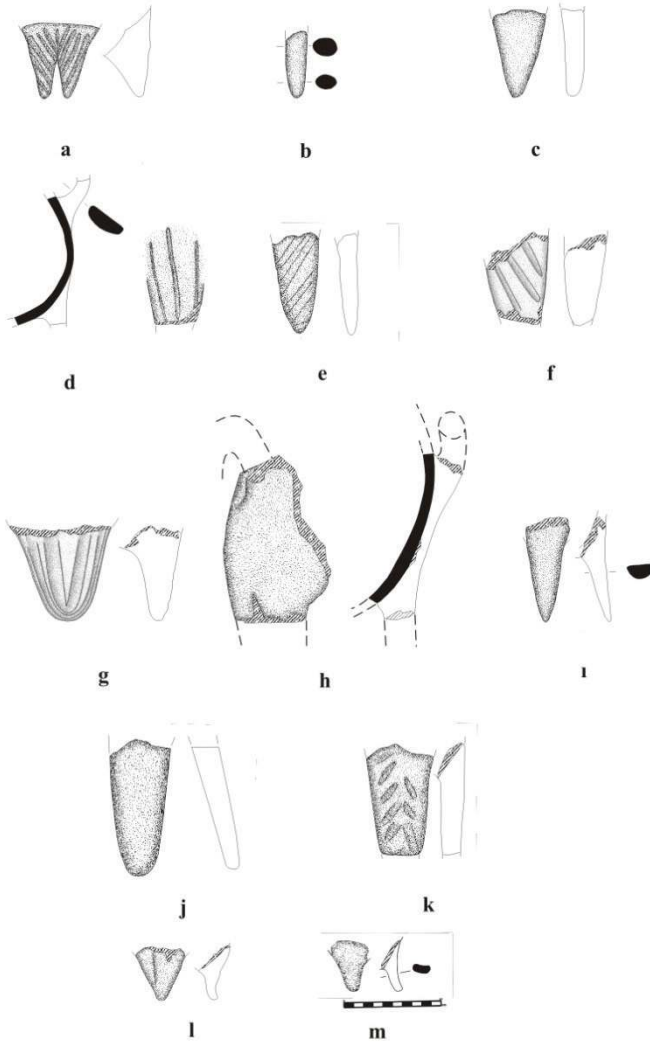
Levha 12: a-e: C2 Tipi, a: Küllüoba, İTÇ IIIa (Türkteki *a.g.t.*, s. 66: Lev.7.1), **b:** Beycesultan, İT IIIa (Lloyd ve Mellaart *Beycesultan Vol.I*, Fig.49.12), **c:** Seyitömer, İTÇ III (Çakalgöz *a.g.t.*, Lev. 15.81), **d:** Seyitömer, İTÇ III, **e:** Beycesultan, İTÇ IIIb (Lloyd ve Mellaart *Beycesultan Vol.I*, s. 228: fig.60.8), **f: C3 Tipi**, Kaklık Mevkii, İTÇ III (Topbaş, Efc ve İlaşlı, a.g.m., s. 42: fig.57.151).

Levha 13: a-o: A Tipi, a: Kumtepe, İTÇ'ye Geçiş (Sperling a.g.m., s. 337: fig. 18.558), **b:** Kakkık Mevkii, İTÇ'ye Geçiş (Efe, İlaşlı ve Topbaş a.g.m., s. 385: fig.24.80), **c-d:** Aphrodisias, İTÇ II (Joukowsky a.g.e., ss. 544-546: Lev.392.27; ss.582-583: Lev.421.33), **e:** Manclarlı, İTÇ II (Mellaart "Survey of Pre-Classical Remains in Southern Turkey", çiz.212), **f:** Karataş-Semayük, İTÇ II (Eslick a.g.e., ss. 203-204: KT233), **g:** Beycesultan, İTÇ II (Lloyd ve Mellaart *Beycesultan Vol.I*, s.189: fig.46.11), **h:** Karataş-Semayük, İTÇ II (Eslick a.g.e., s.158. KT530), **i-j:** Aphrodisias, İTÇ II (Joukowsky a.g.e. s. 580-583: Lev.421.27; 579-583: Lev.421.34), **k-l:** Beycesultan, İTÇ II (Lloyd ve Mellaart *Beycesultan Vol.I*, s.151: fig.26.9; 189:fig.46.12), **m:** Manclarlı, İTÇ II (Mellaart "Survey of Pre-Classical Remains in Southern Turkey" çiz.213), **n:** Bademağacı, İTÇ II (Türkteki (Üstün) "Göller Bölgesi İlk Tunç Çağı 1-2 Çanak Çömleği", Lev.52.4), **o:** Aphrodisias, İTÇ IIIa (Joukowsky a.g.e., ss. 640-642: Lev.462.11).

Levha 14: a-n: B Tipi, a: Demirköy, Geç Kalkolitik (Efe "1990 Yüzev Araştırmaları", s. 568 res.15.10), **b-c:** Kumtepe, İTÇ'ye Geçiş (Korfmann, Girgin, Morçöl ve Kılıç, a.g.m., Abb.39.27; Abb.34.8), **d:** Kumtepe, İTÇ I (Korfmann, Girgin, Morçöl ve Kılıç, a.g.m, Abb.22.14), **e:** Troya, İTÇ I (Blegen, Caskey ve Rawson *a.g.e.*, s. 78,116: fig.265.15), **f:** Beyköy, İTÇ I (Türkteki (Üstün) "Göller Bölgesi İlk Tunç Çağı 1-2 Çanak Çömleği", Lev.43.2), **g:** Mancarlı, İTÇ I (Türkteki (Üstün) "Göller Bölgesi İlk Tunç Çağı 1-2 Çanak Çömleği", Lev.43.1), **h:** Kale Tepe, İTÇ II (Caymaz a.g.m., s.12 çiz.VIII.12), **i-j:** Demircihüyük, İTÇ II (Efe *Demircihüyük Band III. Die Keramik 2*, s. 157; taf.56.6; 160: taf.60.11), **k:** Aharköy, İTÇ II (Efe *Demircihüyük Band III, Die Keramik 2*, s. 166: 67.7), **l:** Aizanoi, İTÇ II (Ay (Efe) ve Lochner a.g.m., Abb. 17.59), **m:** Karacaođlun Mevkii, İTÇ II (Topbaş, Turan ve İlaş a.g.m., s. 61: fig.48.88), **n:** Aizanoi, İTÇ II (Ay Efe) ve Lochner Abb.17.60).

Levha 15: a-k: B Tipi, a: Beycesultan, İTÇ II (Lloyd ve Mellaart *Beycesultan Vol.I*, s. 158, 165: fig. 33.8), **b:** Aphrodisias, İTÇ II (Joukowsky *a.g.e.*, ss. 546-547: Lev.393.39), **c:** Gündürle II, İTÇ II (Türkteki (Üstün) "Göller Bölgesi İlk Tunç Çağı 1-2 Çanak Çömleği" Lev.116.3), **d:** Karataş-Semayük, İTÇ II (Eslick *a.g.e.*, s. 207: KT487), **e:** Küllioba, İTÇ IIIa (Türkteki "Küllioba İlk Tunç Çağı III Çanak Çömleği", Lev.18.8), **f-g:** Kanlıtaş, İTÇ III, **h:** Bahçehisar, İTÇ IIIb (Efe "Early Bronze Age III Pottery From Bahçehisar", fig.22.94), **ı:** Kusura, İTÇ III (Topbaş, Turan ve İlaşlı *a.g.m.*, s. 83: fig.63.190), **j:** Bolvadin, İTÇ (Koçak *a.g.m.*, s. 173-180: çiz.1), **k:** Alyamak, İTÇ (Burney *a.g.m.*, s. 196: Lev.40), l-m: C Tipi, Kalkık Mevkii, İTÇ IIIb (Topbaş, Efe ve İlaşlı *a.g.m.*, s. 77: fig.58.166-167).

	Adli Sulh	Yılı Sulh	1200 1201	1202 1203	1204 1205	1206 1207	1208 1209	1210 1211	1212 1213	1214 1215	1216 1217	1218 1219	1220 1221	1222 1223	1224 1225	1226 1227	1228 1229	1230 1231	1232 1233	1234 1235	
Troya	X	X		X	X	X						X								X	
Poliochni	X	X	X	X	X	X	X					X	X								
Therma	X	X	X	X	X	X						X	X								
Kumene	X	X	X		X	X														X	X
Liman Tepe	X			X	X			X	X	X										X	
Kala Bölgesi	X	X	X				X	X				X	X								
Dimitriyevsk	X	X	X	X	X			X				X									X
Kellinoba	X	X	X	X	X			X				X								X	X
Bahçelisar	X			X	X			X													X
Karlıbağ ve Çev.	X	X	X	X				X	X												X
Seyhönmez			X	X	X			X	X	X										X	
Kanoğlu Mevkii		X		X				X	X												X
Kılıçlık Mevkii		X	X	X				X	X	X										X	X
Kusura		X	X	X				X													X
Beyselvan	X	X	X				X	X	X			X								X	X
Aphrodisias	X	X	X	X	X			X	X	X										X	X
Mancarlı								X	X	X											X
Bademöğüzü			X					X	X											X	X
Kamış Şemaryık	X		X	X				X	X	X											X

a

	İTÇ IIIa Gıyâsı		İTÇ I		İTÇ II		İTÇ IIIa		İTÇ IIIb	
	Yılım	Astırlı	Yılım	Astırlı	Yılım	Astırlı	Yılım	Astırlı	Yılım	Astırlı
Troya			3		1					
Poliochni			4		15		3			
Therma			6		3					
Kumene	1					1				
Kala Bölgesi					1	5				
Limonese				4			3			
Ulu Yarımsarı			1		1	4				
Dimitriyevsk					3	1				
Kılıçlık										
Bahçelisar									1	1
Seyhönmez							1	4		
Alzoni					3					
Kanoğlu Mevkii					2	1				
Kılıçlık Mevkii	1								1	3
Kusura					1			1		
Beyselvan			1		5	3	1		1	2
Aphrodisias					8	6	1	2		
Gülbağ Bölgesi			3		2	4				
Bademöğüzü				2		3				
Kamış Şemaryık					1	3				

b

Levha 16: a: Mal Gruplarının Dönemsel Dağılımı, b: Yerleşmelerin Genel Mal Grubu ve Tipleri